

GLASHISTORISCH TIJDSCHRIFT

DE OUDE FLESCH

38e JAARGANG
NUMMER150

LOSSE NUMMERS € 10,-

3e KWARTAAL 2017
ISSN 1383-30

Sinds 1897
een betrokken partner

ZEKER IN VERPAKKINGEN

*Bij Dijkstra Vereenigde vindt u altijd de
gewenste verpakking!*

Dit kan een standaard of een gepersona-
liseerde fles of pot zijn en voorzien van de
juiste sluiting.

Wenst u het glazen model meer "added value"
te geven? Dijkstra Vereenigde informeert u
graag over de verschillende decoratiemogelijk-
heden en verzorgt voor u het totale proces.

Dijkstra Vereenigde is een vooraanstaande
leverancier in de Benelux markt en levert
een groot assortiment verpakkingen aan de
voedings- en drankenindustrie, de farmacie en
de cosmetica industrie.

**dijkstra
verenigde**

E. verpakkingsglas@dijkstra.net
Pascallaan 9 | 8218 NJ Lelystad | T. 0320 266 181

www.dijkstra.net

OPTIC!

Met glas uit
Tsjechië en
Slowakije.
Vormgegeven door
Hans van Bentem.

Nationaal Glasmuseum

I Lingedijk 28-30 | 4142 LD Leerdam |
+31 (0) 345 - 614 960 | www.nationaalglasmuseum.nl

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

**NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

The essence is
in the distillate

DE KUYPER
ANNO 1695

Home is where the heart is. And our home is the distillery.
Here we liquify all that comes our way. Like the best ingredients. Which provide
the essence you need to excel in your bar, club or at home.

www.dekuyper.com geen 18, geen alcohol • geniet, maar drink met mate

BRANDERIJ 'DE TWEELINGH'

NOTARIS

NOTARIS Jenever specialiteiten.
Pure bekoring.

HET VERHAAL VAN PASSIE EN VUUR

Oude kranten. Mout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht met graanbeslag. Dan gaat de vlam eronder. Behoedzaam laat hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur. Het vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van de stoker. Dat proef je terug in de zachte zuivere graanjenever die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL 1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate

JENEVER MUSEUM

Oude V

1001 JENEVERETIKETTEN
DE VERBEELDING VAN JENEVER

TENTOONSTELLING
7 april 2017 - medio 2018

NATIONAAL JENEVERMUSEUM SCHIEDAM
LANGE HAVEN 74-76
WWW.JENEVERMUSEUM.NL

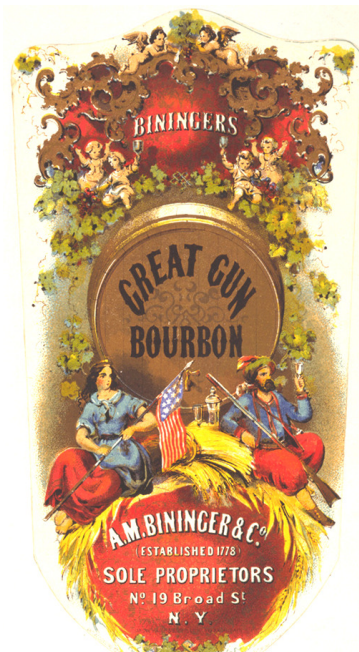
BININGER'S BEAUTIFUL BOTTLES

Johan Soetens

Het is altijd weer een genoegen om te zien hoe Amerikaanse flessenverzamelaars genieten van de variaties in kleuren en modellen van 19e eeuwse flessen. Terwijl hier de verpakking voor jenever gedomineerd werd door kelderfles en glaskruik en sombere kleuren de boventoon voerden werden de flessen in de Nieuwe Wereld in een uitbundig gamma van modellen en kleuren gemaakt, vaak het resultaat van stoutmoedige experimenteren met plaatselijke grondstoffen.

In 1778 begon Abraham Bininger een kleine kruidenierswinkel in New York waar ook alcoholhoudende dranken verkocht werden en die, na zijn dood in 1836, door zijn nazaten werd uitgebouwd tot een kenmerkende firma en *'sole importers and proprietors of Bininger's Old London Dry Gin, fine brandies, wines etc.'*

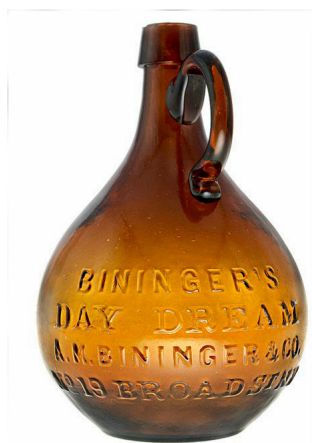
De ontwikkeling in metalen (bronzen) vormmateriaal maakte de introductie van speciale modellen mogelijk en A.M. Bininger & Co. zoals de firma zich noemde, leverde gin en whisky in vijftien verschillende flesmodellen onder namen als 'Day Dream', 'Night Cap', 'London Dock Gin' en 'Great Gun Bourbon'. Dat laatste was verpakt in een fles in het model van een kanonsloop.

Geheel boven; Drie A.M. Bininger & Co. flessen. Van links naar rechts resp. 'Old Kentucky Bourbon'; Bininger's 'Night Cap'; Old London Dock Gin. (Photo courtesy of John Pastor-American Glass Gallery)
Boven; Collectie 'Great Gun Bourbon' flessen 1860-1875 met onder een fles met origineel etiket rustend op een affuit. Met dit soort promotiemiddelen was Bininger zijn tijd ver vooruit.

(Photo's courtesy of Ferdinand Meyer-President Federation of Historical Bottle Collectors).

De interessantste Biningerflessen zijn gemaakt tussen 1858 en 1865. Tegenwoordig zijn deze, en de voor die tijd zeer kleurrijke etiketten, een geliefd verzamelobject in Amerika, zeker als het een fles betreft met pontielmerk.

De bijzondere flesmodellen zullen zeker hebben bijgedragen aan de populariteit van de geleverde dranken, daarbij niet weinig geholpen door een voor die tijd uitkiend distributie en advertentie systeem. Biningerflessen zijn tot ver buiten New York opgegraven, zelfs in het diepe Zuiden, hetgeen doet vermoeden dat gedurende de burgeroorlog de Union Army de producten aan de troepen leverde.

Na ruim honderd jaar kwam er een eind aan deze kleurrijke serie flessen. Hetzij door economische omstandigheden, hetzij wegens vergevorderde leeftijd van de eigenaar zijn vanaf de beginjaren 1880 zowel de naam van de firma als de bijzondere flessen stilletjes van de markt verdwenen.

The name 'Bininger' holds a special meaning among bottle collectors. Renowned for their innovative bottles featuring unusual forms as well as their marketing genius with names such as 'Peep-O-Day', 'Night Cap' and 'Banana Juice'. The firm was established in 1778 by Abraham Bininger who opened a small grocery store in New York City. He died in 1836 after which his descendants carried on the business. By the mid-nineteen century the Biningers described themselves as 'sole importers and proprietors of Bininger's Old London Dock Gin and importers & jobbers of fine brandies etc.'

Bottle-making technology had begun to make private molds practical and this enabled A.M. Biningers & Co. to introduce fanciful and attractive bottles, blown in a variety of colors.

The company excelled in distribution. Bottles have been unearthed by diggers far beyond New York City and Civil War era Bininger bottles have turned up in the deep South, giving rise to speculation that Union Army supply may have transported them to blue-uniformed soldiers. The firm flourished during the Civil War and, in the 1860's marketed products in fifteen different bottles.

Bininger bottles may be found both pontiled and smooth base, embossed and labelled, square, round with applied handles as well as several figural forms including a clock face, urns and others. The labels were also very fanciful, colorfully printed with advanced chromo lithographic techniques.

Putting together a collection of Bininger bottles can certainly be challenging, but the rewards of seeing a group of these fascinating bottles together is well worth the effort. The bottles were unrivalled at the time for imaginative form and set a standard for later package design.

After more than hundred years Bininger's discontinued its activities. Neither the company name nor its bottles appear after the early 1880's.

Left from top to bottom; Bininger's 'Day Dream'; Bininger's 'Travel Guide'; Very rare strawberry-pink Gin bottle, probably made in Baltimore. Right: Bininger Urn Bottle, 1860-1865, H. ca. 29 cm.; Clock Face Bottle for Bininger's 'Regulator', open pontil, 1860-1875,

ELIXIR DE SPA

De stokerij Schaltin Pierry & Cie 1858-1956

Samenstelling tekst:
Joanie Dehullu
Johan Soetens

Een bijzondere geologische situatie in het bekken van het Belgische Spa heeft er voor gezorgd dat daar een aantal waterbronnen zijn ontstaan die al in de oudheid bij de plaatselijke bevolking bekend en geliefd waren vanwege de weldadige werking van het water. Regen en smeltende sneeuw van de omliggende Ardense hoogvlakte dringt door tot de ondergrond van pyriet houdend leisteen en neemt op zijn weg diverse mineralen en soms ook koolzuur op. De bronnen, waarvan een twintigtal met een eigen naam wordt aangeduid en waaraan soms legendes verbonden zijn, worden gevoed door meer dan driehonderd ijzerhoudende onderaardse wateraders.

Likeurfles 'Elixir de Spa' met belettering. Mondgeblazen in een driedelige klapvorm, ca. 1900.

Rechts: C.J. Crehay (1816-1897); 'Spa zoals het was in 1612'. (Schilderijengalerij 'la Redoute', Casino te Spa.)

Onder: Interieur affiche 1880-1890 45,5 x 32. Litho V.Palyaert, Paris.

Vanaf de 16e eeuw wordt het voor vooraanstaanden uit politiek, kunst en letteren 'bon ton' naar Spa af te reizen om daar het gezonde water tot zich te nemen. Een uit 1894 stammend fresco, aangebracht in de wintertuin van het kuuroord toont 96 beroemde bezoekers aan Spa, waaronder Louise de Coligny (1609), Descartes (1645), Karel II van Engeland (1654) en Peter de Grote (1717). Tot in onze tijd zal het woord SPA, inmiddels overgenomen in het dagelijks taalgebruik, een oord aanduiden waar het aangenaam vertoeven is.

In de 17e eeuw, misschien aangespoord door de aanwezigheid van zoveel potentiële gebruikers in het kuuroord, begonnen monniken van de Orde der Kapucijnen met het distilleren van een likeur op basis van meer dan veertig verschillende planten en kruiden uit de omgeving.

Onder het verwende publiek verkreeg die al gauw bekendheid om zijn subtiële kruidige smaak en digestieve eigenschappen. En misschien was het voor de gasten ook gewoon een welkome afwisseling na al dat water. De verwoestingen van zoveel kerken en abdijen gedurende de Franse (1789-1795) gingen ook de vestiging van de Kapucijnen niet voorbij. Naar verluidt ging de bibliotheek met daarin het recept voor de likeur bijna verloren.

Een boekverzamelaar zou het manuscript van de ondergang gered hebben.

Affiche ca. 1875-1885. Litho E. Pichot, Paris, 34x52 cm.

Naast de stokerij zelf, (vóór verbouwing, linksonder) gunt de Parijse tekenaar ons nog een gezicht op de stad Spa en haar groene omgeving. In dit reclamebiljet konden de bronnen 'La Sauvinière' (linksboven) en 'La Geronstère' (rechtstboven) dan ook niet ontbreken.

Rechts: Mondgeblazen fles, ca. 1890. De schuin geplaatste etiketstrook en de typische flesvorm worden tot op de huidige dag gehandhaafd.

In 1858 begon Henri Schaltin een stokerij in Spa. Het bedrijf, Schaltin, Pierry & Cie ontwikkelde een zeer actieve verkooppolitiek met uitvoer naar Europese landen, Canada, Rusland en was aanwezig op talrijke internationale en wereldtentoonstellingen. Van aanvang aan had men de productie van Elixir de Spa overgenomen. Op basis daarvan verkreeg men in 1869 het predicaat Hofleverancier. Hiermee werd Schaltin de eerste erkende hofleverancier van België. In 1956 stopte men de productie in Spa en nam stokerij F.X. De Beukelaer in Antwerpen het product over van mevrouw Schaltin.

Links: Exterieuraffiche ca. 1900-1910. 129,6 x 95.

Litho a - j Goffin fils, Bruxelles.

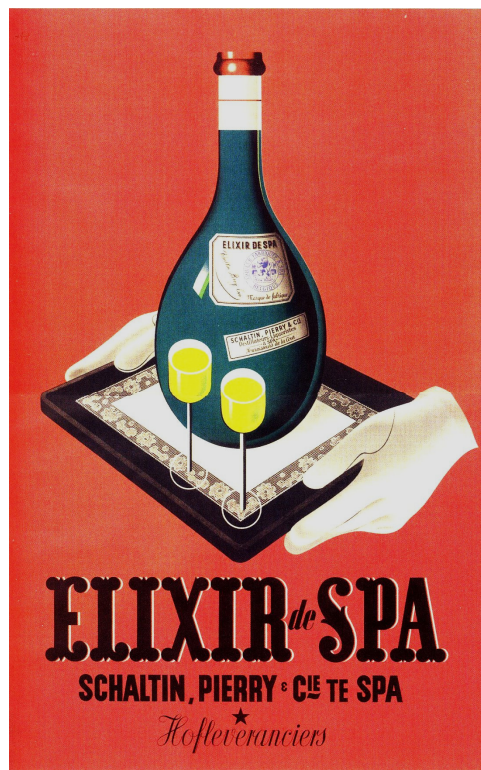
In de meeste affiches voor Elixir de Spa is de karakteristieke fles dominant aanwezig. Afgeleid van de 18e eeuwse bronwaterflessen brengt ze samen met de afbeelding van kruidentakjes, de natuurlijke basis van het genotmiddel in herinnering.

Afficheontwerp met een mondaine, luchthartige consument. Paolo Henri (ca. 1895). 43,5 x 30. In de eerste vier decennia stemde Schaltin de publiciteit af op Frankrijk. Midden: De enige reclame die De Beukelaer liet maken voor het aangekochte merk. 1970-1980. 41 x 30.

Boven: Affiche van Raphaël Lagye, ca. 1897, 87 x 114. Litho; Affiches d'art O. De Rycker, Bruxelles. Het is een van de meest verfijnde affiches uit zijn oeuvre. Rechts: Baanaffiche van Leo Marfurt, 1937, in gebruik gebleven to na W.O.II. De Zwitsers-Antwerpse graficus laat de kruidentakjes varen maar zet in op de attributen van de bediening.

STAREN IN VERWONDERING

Römisch Germanisches Museum Keulen

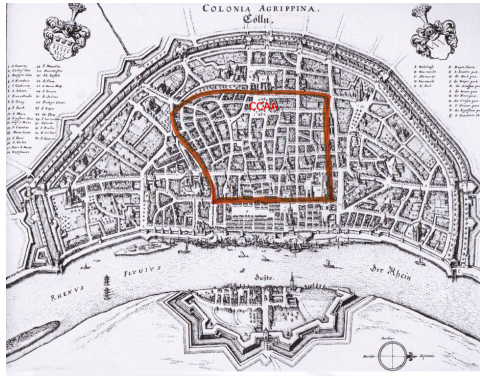
Beelden uit de vaste collectie

Hans van Rossum

Johan Soetens

Nog maar kort geleden, in blad 147 (4e kwartaal 2016) kon de lezer over 14 pagina's een artikel vinden van Hans van Rossum over de schitterende tentoonstelling Romeins glas in het Keulse Römisch Germanisches Museum vergezeld van het advies er snel heen te gaan want het museum zou per 27 maart van dit jaar sluiten voor een langdurige renovatie. Men fluisterde toen al dat het daarmee niet zo'n vaart zou lopen en inderdaad blijkt het museum nog steeds open, al

wordt nu gesproken over een sluiting gedurende zes jaar, vanaf november 2017. Een mooie gelegenheid om nog eens een dag te besteden aan wat de grootste collectie Romeins glas ter wereld is, al is het vele dat er tentoongesteld staat slechts 6% van wat het museum in depot heeft.

Kaart uit 1646 van de stad Keulen met daarin de contouren van de Romeinse stad. Zichtbaar zijn ook de Middeleeuwse muren bij de verwijdering waarvan veel Romeinse voorwerpen zijn gevonden. Onder: de verwoeste stad in 1945.

Over de geschiedenis van het Romeinse *Colonia Claudia Ara Agrippinensium* heeft Hans van Rossum in het bovengenoemde tijdschrift al uitvoerig geschreven, evenals over het ontstaan van de glasblazerijen en hun betekenis voor de ontwikkeling van de Romeinse glaskunst. Ik denk dat deze Romeinse glasblazers op hun gebied vrijwel alles uitgevonden hebben wat er maar uit te vinden was en het heeft eeuwen geduurd voordat althans een deel van die vaardigheden konden worden gecopieerd.

Wie tegenwoordig het Keulse Hauptbahnhof aan de Domzijde verlaat kan zich niet voorstellen hoe de stad er in 1945 bij het beëindigen van de oorlog er bij lag: voor 95% verwoest door de aanhoudende 'tapijtbombardementen' van de geallieerden. Evenzeer kost het moeite je te realiseren dat enkele meters onder je voeten de resten van de Romeinse stad liggen. Reeds tegen het einde van de 19e eeuw waren als gevolg van staduitbreiding uitgebreide vondsten gedaan langs de vroegere uitvalswegen van de stad maar de wederopbouwwerkzaamheden en later de aanleg van ondergrondse tramlijnen brachten een ongekende hoeveelheid artifacten aan het licht.

Linksonder: Opgravingen in de Luxemburger Strasse, 1897. Rechts: Opgravingen in het Martinsviertel, begin 1970.

Fles op voet van olijfgroen gekleurd glas met twee grepen met extra lus en een lichaam dat gevormd is in de vorm van een oester. Datering 3^e eeuw AD en deze fles is gemaakt in Keulen en gevonden in de Hochstaden Straße, hoek Luxemburger Straße. Hoogte 19 cm.

Twee kogelvormige kannen met elk twee grepen die halverwege de hals zijn aangezet. Kleurloos/vaal groen glas. Productie in Keulen. Datering eind 4^e eeuw AD. Hoogte 15,0 cm.

Trulla van blauwgroen glas en naar voorbeeld van metalen uitvoering. De wand gedecoreerd met het zogeheten slangendraad patroon. Datering is eerste helft van de 2^e eeuw AD. Hoogte is 9 cm., diameter is 13 cm. Gevonden in Keulen.

Kan van kleurloos glas gemaakt. Datering 4^e eeuw, gevonden in Keulen. Hoogte is 23,5 cm.

Twee kannen van olijfgroen gekleurd glas, vervaardigd in Keulen. Datering 4^e eeuw AD. Hoogte van beide kannen is ca. 25 cm. Extra bijzonder is de uitloop naar beneden toe bij de greep van de voorste kan en wat bedoeld is om extra stevigheid aan het geheel te geven iets dat wij ook bij de flessen met lange hals en hoge greep uit de 1^e eeuw zien.

Een fles in een fles. Deze fles is van kleurloos glas gemaakt en heeft niet alleen uitgeknepen en decoratieve decoraties langs beide zijde, maar in de fles is ook een gedecoreerde mini amfoor aangebracht en dat maakt het geheel niet alleen uitermate zeldzaam maar getuigt ook van het enorme vakmanschap waarover de Keulse glaswerkers beschikten. Datering begin 3^e eeuw AD en productie in Keulen. Gevonden in brandgraf 545 van St. Severin.

Van links naar rechts:

1. Schenkkannetje met snavelmond, geblazen in de vorm van een jongenskop. Het kopdeel is geblazen in een mal, maar de beide vormhelften zijn slordig samengevoegd. Datering 2^e eeuw AD. Hoogte is 11 cm.
2. Flesje van kleurloos met groene tint gemaakt glas, in de vorm van een grijnzende Afrikaan. Datering, 3^e eeuw AD., gevonden in Keulen. Hoogte is 15 cm.
3. Flesje in de vorm van een kop met lachende gezichtsuitdrukking, gemaakt van kleurloos glas. Datering 3^e eeuw AD., Hoogte is 15,1 cm. Gevonden in Keulen, hoek van Magdalenen- en Karthäuser StraÙe.
4. Kan in de vorm van een dubbele kop, vervaardigd van mosgroen glas. Datering 4^e eeuw AD. Hoogte 19,5 cm., afkomstig uit Pier bei Düren.

Drie stuks Romeinse glaasjes uit de 1^e eeuw AD. Links: aubergine flesje met wit opaak glasdraad gedecoreerd. Hoogte 8,7 cm, mogelijk afkomstig uit Noord-Italië. Midden kobalt blauw amfoortje met twee grepen. Hoogte 10,6 cm. Rechts Hoogte is 11,2 cm., gevonden Grafveld Gereonsdriesch, mogelijk afkomstig uit het Oostelijk Middellandse Zeegebied. Hiernaast: Potje met wijde mond en zigzag decoratie aangebracht op het lichaam. Datering 4^e eeuw. Van oorsprong Oostelijk Middellandse Zeegebied. Hoogte 14 cm.

Drie flessen met een enkele of dubbele greep. Midden: fles eind 3^e eeuw AD. Rechter fles met geslepen patronen. Datering 4^e eeuw AD. Linker fles met verticale indeukingen, hoogte is 18,8 cm. Deze fles is gevonden in brandgraf 545 onder de St. Severinkerk.

Rechts onder: Cilindrisch gevormde fles van groen glas, lichaam voorzien van horizontale slijpringen, Meestal kent dit type twee grepen, maar deze fles heeft slechts een dolfinjngreep. De mond is onafgewerkt, een kenmerk voor dit type. Een typisch Keuls product. Datering 3e-4e eeuw AD

Fragment van een muurschildering afkomstig uit één der opgegraven Romeinse villas.

Klokvormige beker van blauw glas op conisch gevormde voet met twee rond gebogen grepen die elk voorzien zijn van een duim-rust. Afkomstig uit Noord-Italië. Datering 1e eeuw AD, hoogte is 10,5 cm.

Modiolus op voet, vervaardigd van blauw glas met dubbele rond gebogen grepen die, samen met de mondrand, van wit opaak glas zijn gemaakt. Datering 1^e eeuw AD, afkomstig uit Noord-Italië, gevonden in de Bonner StraÙe te Keulen. Hoogte 10 cm.

Bolvormig gevormd flesje met dubbele decoratie langs de wand. Datering 4^e eeuw.

In blad 146 verscheen een bijdrage van Hans van Rossum onder de titel 'De Hoge Rijnlandse Kan'. Daarin beschreef hij een bijzonder en zeldzaam exemplaar uit zijn verzameling alsmede soortgelijke kannen uit de collecties van het Noordbrabants Museum, Museum Valkhof in Nijmegen, en kannen uit Mainz-Bingen, het Corning Museum of Glass en het Metropolitan Museum in New York. Al met al wereldwijd verspreid maar, mede door hun kwetsbaarheid, gering in aantal. Het was dan ook sensationeel om in een vitrine van het Keulse museum maar liefst zes van deze kannen aan te treffen. We beelden ze op de volgende pagina alle zes af, voorzien van een kort commentaar. Voor uitgebreide informatie raadplege men het bovengenoemde blad uit het 3e kwartaal 2016.

Flessen met lange hals en hoge greep. Datering derde kwart 1^e eeuw AD – eerste kwart 2^e eeuw AD. De hoogte van dit type flessen ligt in alle gevallen tussen ca. 25 – 30 cm. Kenmerkende karakteristieken voor een productie in het noordwestelijk deel van het Romeinse Rijk en specifiek de provincies Germania Inferior, met Keulen als mogelijke plaats van productie, en Britannia Superior.

Kantharos van kleurloos en licht doorschijnend glas met twee grepen en geprofileerde stengelvoet. Het geheel bedekt met opgelegde zeedieren. In het midden is een zeebewoner met geopende bek, een zogeheten Zeeduivel. Daaromheen zijn eenvoudig gevormde schelpen aangebracht. Interessant is de wijze waarop de grepen zijn gemaakt en zover bekend is dat toch als uniek mag worden beschouwd, de hol en open uitgevoerde visvorm die in directe verbinding staat met de inhoud van de beker waardoor de wijn die in de beker werd gegoten ook door de handgrepen moet hebben gestroomd. Om die reden wordt deze kantharos gezien als een prototype van de Frankische klauwbeker en dat toont aan dat de deze geen uitvinding van de Franken blijkt te zijn geweest. Datering 3^e eeuw, gevonden in Keulen in 1888 op het voorplein dat leidt naar het personen-perron van Station-Zuid oftewel westelijk van de daar lopende Luxemburger StraÙe. Hoogte is 17,7 – 18,9 cm.

Links: Kannetje van kleurloos glas, gedecoreerd met opaak blauw en opaak wit slangendraadmotief. Datering begin 3^e eeuw AD, gemaakt en gevonden in Keulen, LuxemburgerstraÙe. Hoogte is 12,8 cm.

Links boven: een zogeheten kogelvormige fles van kleurloos glas met slank gevormde en wijd uitlopende hals. Op de schouder een dunne spiraalvormige glasdraad van opaak blauw glas. De wand met diverse slangendraadmotieven gedecoreerd van afwisselend azuur blauw en opaak wit glasdraad. Onder de mondrand een opaak blauwe glasdraad aangebracht. Datering begin 3^e eeuw, geproduceerd en gevonden in Keulen. Hoogte is 12 cm. Rechts fles van kleurloos glas gemaakt, rustend op standvoet die gedecoreerd is met meerdere dunne glasdraden. De wand toont een tweemaal terugkerende decoratie van het zogeheten slangendraadmotief. Datering 3^e eeuw AD, gevonden in Keulen. Hoogte is 19,3 cm.

Links: Carchesium van kleurloos glas met uitgewerkt middendeel en op een geprofileerde stengelvoet. De draadglas-versiering op het uitgewerkte deel is voor de helft van opaak wit en voor de andere helft van opaak blauw glasdraad gemaakt. De wand toont vier maal hetzelfde motief, een spiraalvorm van bladermotief met in het midden steeds een opaak blauwgroen stip. Datering begin 3^e eeuw AD, vervaardigd in Keulen en daar ook gevonden in 1902 enwel in de Aachener StraÙe. Rechts: Klokvormig carchesium op stengelvoet, vervaardigd van kleurloos glas met horizontaal aangebracht glasdraad in opaak geel. Daartussen is twee keer een decoratie in slangendraadmotief aangebracht van opaak blauw en opaak geel. Datering begin 3^e eeuw .

Twee parfumflesjes in de vorm van een zwemmende vis gemaakt.

Links is van kleurloos en licht doorschijnend glas gemaakt. De ogen en de kiemen zijn van donker-olijfgroen glas. Datering eerste helft van de 3^e eeuw AD. Gevonden in Keulen. Lengte is 19,8 cm.

Rechts betreft eveneens een parfumflesje in de vorm van een zwemmende vis die uitgevoerd is met spitse kop. Van vaalgroen glas gemaakt en de dunne glasdraad van de kop is van fel opaak blauw glas. Datering eerste helft 3e eeuw AD. Gevonden in Keulen, aan de Brabanter Strafe.

(N.B. Zie voor de afbeelding van één van deze vissen ook Hans van Rossums' artikel '19e eeuwse replica's van Romeinse glasvormen' in blad 123 (4e kwartaal 2010))

Boven: Hoge conisch gevormde drinkbeker van olijfgroen glas. Horizontaal glasdraad op gelijke afstanden aangebracht. Datering 4e eeuw.

Rechts: Drinkhoorn van groen glas gemaakt, gedecoreerd met een kleine band van zigzag motief in afwisselend bruin en groen glasdraad. Datering 4^e eeuw. Lengte is 22,5 cm.

Rechts: Drinkhoorn met iets wijd uitlopende mondrand en in een eenvoudige vorm, zonder decoraties uitgevoerd. Een vroege uitgave van de drinkhoorn. Gevonden in 1900 in Keulen, bij de bouw van het Operahuis, samen met munten van Claudius II, Carus en Galerius Maximian. Lengte is 25 cm.

Rechts: Zogeheten zarte Rippenschale van helder blauw-groen glas met wit opaak glasdraad gedecoreerd. Afkomstig uit Noord-Italië en gevonden bij de Severinskerk in Keulen, diameter 10 cm, H = 7 cm. Datering 1^e eeuw.

Schenkkan van zogeheten zeegroen glas en gedecoreerd met wit opaak glasdraad. H = 9,5 cm. Gevonden in Keulen en gedateerd 3^e eeuw.

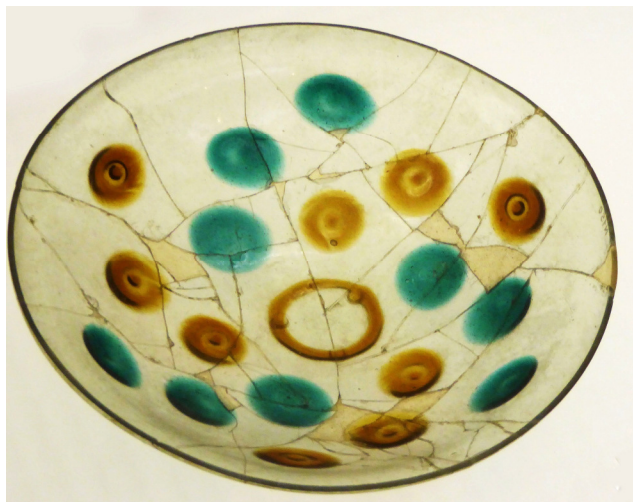

Kogelvormige fles met cilindrische hals van bruinachtig geel glas met banden van geslepen ringen. H = 13 cm. Gevonden in Keulen, in de Neußer StraÙe. Datering 3^e eeuw.

Zogeheten patella-cup ofwel acetabulum. Millefioriglas met opaak groen, geel rood, blauw en witte glasstukjes. H = 4,4 cm. D = 10 cm. Gevonden in het Rijnland, datering: 1ste eeuw.

Onder: Ribbenkom van helder bruin glas, afkomstig uit Noord-Italië, diameter 12,7 cm. Datering 1^e eeuw AD.

Grote schaal van kleurloos glas op standring die van goudbruinachtig glas is gemaakt. De schaal is gedecoreerd met drie groepen noppen van mosgroen glas en drie maal drie noppen van bruinachtig glas voorzien van gecentraliseerde dots. D = 22,8 cm. H = 5,3 cm. Gevonden in Keulen, aan de Luxemburger StraÙe. Datering 4^e eeuw.

De vergeten glasfabriek van G. Nanninga in Nieuw Buinen, 1960-1980

Friggo Visser , Keramisch Museum Goedewaagen

Van oorsprong was hij machinefabrikant aan het Dwarsdiep 54 in Nieuw Buinen, maar in 1960 schakelde **Gerardus Nanninga** over op de productie van verpakkingsglas. Glaswerk waarmee zijn geboortedorp vanaf het midden van de 19e eeuw groot geworden was. Terwijl Voorheen Meursing aan het Zuiderdiep en de Glaslaan, de enig overgebleven grote glasfabriek ter plaatse, net als de zusterbedrijven in Leerdam en Schiedam voor massificatie en een verdere industrialisering met lopende banden koos, richtte Nanninga zich op een heel breed productiespectrum van kleinere glasobjecten. Kennelijk waren die voor Meursing niet lonend genoeg. Bij Nanninga werd ouderwets geblazen, maar ook werden van Meursing afgedankte, half-industriële persmachines overgenomen. Bij Nieuw Buinens laatste glasfabriek werd niet meer zoals bij Thöne-Bakker en Meursing op turf gestookt, maar op petroleum. Het ging vanaf de meet goed met Nanninga, vandaar dat een aanvraag bij het gemeentebestuur werd ingediend om aan de Glaslaan een nieuwe fabriek te mogen bouwen. Die bouwvergunning werd niet gegund. Met een klein team van zo'n tien mensen werd daarom aan het Dwarsdiep doorgewerkt.

G.Nanninga, staande voor een der van Meursing overgenomen half-automaten.

Twee gloeilamp-vormige flessen, 1960. Rechaud met waxineglasje

Toen in 1967 tot verbijstering van het eigen personeel en de bevolking van Nieuw Buinen door de directie van de Verenigde Glasfabrieken de vestiging van 'Voorheen Meursing' gesloten werd, bleef Nanninga als enige fabrikant over. In de sowieso al ondermaatse, landelijke geschiedschrijving over de bijzondere glasproductie in Nieuw Buinen wordt zijn fabriek vrijwel niet genoemd. En vergeten is ook dat Nanninga uit

liefde voor het vak uit de boedel van Meursing een unieke collectie machines, gereedschappen, ontwerptekeningen en documentatiemateriaal overnam. De enige die dat vroegtijdig onderkende, was glaskunstenaar Cees van Olst uit Diever die kort na de stichting van zijn glasmuseum eind jaren 70 de boedel van Nanninga overnam. Van Van Olsts plan om een historisch verantwoorde remake te stichten van een vroeg 20e eeuwse glasfabriek als die in Nieuw Buinen stonden, is het nooit meer gekomen.

Onbekend bleef ook dat Nanninga door het aantrekken van de in Duitsland en Zweden geschoolde glasblazer Günter Hitze een voor Nieuw Buinen geheel nieuwe sierglasproductie opzette. Veelkleurig glaswerk dat op Marktplaats soms wordt aangeboden als afkomstig uit het Venetiaanse Murano.

Dankzij schenkingen van Nanninga's drie dochters en schoonzons kan verzamelaar Henk Brans in de zevende **Glaswerk Nieuw Buinen-expositie** in het Keramisch Museum Goedewaagen aan de Glaslaan 29 (9521 GG) in Nieuw Buinen een unieke presentatie geven van deze laatste fabriek ter plaatse. (Van 8 juli tot 2 oktober 2017).

Links: werk van de glasblazer Günter Hitze. Rechts: Wespenlokglas

EEN LID STELT ZICH VOOR... HERMAN VERHAAR

Interview door Coos van Deursen

'Met aandacht verzameld.'

'Herman heeft maar een klein verzameling flessen' zei Jeannette me, in Arnhem waar we voor de jaarvergadering bij elkaar waren en waar ik aan hen beiden vroeg of ik voor een gesprekje over hun verzameling een afspraak zou kunnen maken. "Het zit 'm niet in de omvang van de verzameling. Het gaat er veel meer om, hoe de verzameling tot stand is gekomen" was mijn antwoord. Die kleine verzameling van Herman Verhaar is dáárom bijzonder omdat er een andere geschiedenis mee verbonden is n.l. die van de koloniale tijd en met name die van Suriname.

Maar ik stel u nu eerst Herman en Jeannette voor. Herman is intussen 80 jaar, Jeanette (ik heb haar leeftijd niet gevraagd, is een stukje jonger). Ze wonen in sinds 1997 in Harderwijk in een mooi gelegen villa met rondom een flinke tuin. Hij staat in een ruim opgezette woonwijk met soortgelijke eengezinswoningen. Het is hun vierde woning in die stad. Dat lijkt nogal honkvast, maar de werkelijkheid is anders.

Herman komt uit IJsselmonde. (Rotterdam). De bakermat van Feyenoord. Uit een gezin van 5 kinderen waarvan hij de enige jongen was, de middelste. Zijn vader was fotograaf. Niet een met een winkel of studio waar je een pasfoto of een trouwreportage kon laten maken, zijn vader werkte als industriële fotograaf bij de Reproductie Compagnie Rotterdam aan de Ceintuurbaan. Lezers uit de omgeving van Rotterdam zullen dit bedrijf wel gekend hebben, je kwam er rijdend op de A20 voorbij. Na de Lagere School volgde hij de Middelbare Schoolopleiding en besloot daarna verder te gaan studeren. Zijn keuze viel op een meer praktische, avontuurlijker opleiding en hij meldde zich aan bij het K.M.A. (de Koninklijke Militaire Academie) in Breda voor de opleiding tot Officier van de Landmacht. Tegenwoordig de NLDA (de Nederlandse Defensie Academie)

De K.M.A. in Breda

Na het behalen van zijn diploma volgde zijn beëdiging tot Officier en werd hij geplaatst in Maastricht. Al kwam hij dan van "boven de rivieren" in Maastricht nam hij enthousiast deel aan het Carnaval en ontmoette daar Jeannette. Uit die ontmoeting ontstond een vaste relatie en enige tijd later trouwde het stel. Er volgde regelmatige overplaatsingen naar andere legerplaatsen; na Maastricht werd het Arnhem en vervolgens Ermelo. Dat is ook het moment waarop in Harderwijk de eerste een woning werd betrokken. Harderwijk was in die tijd (1968-1970) nog een rustig dorpje, de Provinciale weg liep nog dwars doorheen en iedereen kende het eigenlijk alleen maar van het Dolfinarium. Na de aanleg van de A28 om Harderwijk, breidde de stad uit tot zijn huidige vorm en ontstonden tal van nieuwe woonwijken.

Maar na de legerplaats Ermelo kwam er een meer ingrijpende overplaatsing n.l. naar Paramaribo in Suriname, dat toen nog deel uitmaakte van het Koninkrijk, als Adjudant van de Gouverneur. Herman en Jeanette verhuisden opnieuw, nu met het gezinnetje dat was uitgebreid met een zoon en dochter.

Paramaribo gezien vanaf de Surinamerivier

Een straat in koloniale stijl

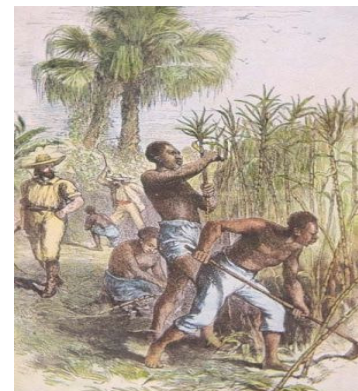
Het Gouverneursgebouw

De fries met het wapen van Amsterdam (de W.I.C.)

Het verblijf in Paramaribo duurde drie jaren. En daar zit de aansluiting tot zijn verzameling en later tot zijn lidmaatschap van onze vereniging. In Paramaribo ontmoette hij Peter Vermeulen. Deze werkte er als administrateur en Herman kwam er al snel achter dat hij in zijn vrije uurtjes nogal eens in de modderbedding van de Paramaribo-rivier op zoek ging naar oude flessen. Een leuke hobby waar Herman zich bij aansloot. Toen Peter enkele maanden later weer naar Nederland terugkeerde zette Herman de hobby voort. **Voor een goed begrip van de rest van het verhaal maak ik een sprong terug in de tijd.**

Suriname kent een lange geschiedenis van kolonisatie. De oorspronkelijke naam is Nederlands-Guiana, het ligt ook naast Frans-Guiana, dus zo verwonderlijk is die oude naam niet. In 1499 bezochten de ontdekkingsreizigers Amerigo Vespucci en Alonso de Objeda het gebied. De Objeda landde op de kust bij de rivier de Marowijne. Aan het eind van de 16^e eeuw vestigden de eerste Nederlanders er zich maar werden door lokale stammen verdreven. In 1621 kreeg de West-Indische Compagnie het als Octrooigebied. Het gebied werd voorzichtig tot ontwikkeling gebracht en ontstonden er kleine gemeenschapsjes. In 1650 vestigden zich een kleine groep Engelsen aan de Surinamerivier en ontwikkelden er suikerrietplantages. De kolonie Willoughbyland, vernoemd naar de Britse gouverneur van het eiland Barbados: Willoughby bestond in 1663 uit 50 plantages en een fort. Het werk op de plantages werd vooral gedaan door de lokale bevolking aangevuld met 3.000 ingevoerde Afrikaanse slaven. Op 27 februari 1667 veroverde Abraham Crijnsen, tijdens de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog het fort en gaf de tweede gouverneur zich over, wegens gebrek aan kruit. Bij de Vrede van Breda (de K.M.A. waar Herman zijn officiersopleiding volgde is in de oude gebouwen gevestigd waarin indertijd werd onderhandeld.), getekend op 31 juli 1667, mochten wij (de Republiek der Verenigde Nederlanden) Suriname houden in een soort ruil tegen Nieuw-Nederland (Manhattan) dat door de Engelsen was veroverd. In de Derde Engels-Nederlandse Oorlog heroverden en verloren de Engelsen Suriname weer en heroverden de Hollanders Nieuw-Amsterdam. Bij de Vrede van Westminster bleef die situatie gehandhaafd. In 1683 werd de Sociëteit van Suriname opgericht, verantwoordelijk voor het beheer van de plantages en het handhaven van de rust. Rond 1685 kwamen er ook Labadisten en Hugonoten naar de kolonie, maar katholieken werden geweerd. In de eerste helft van de 18^e eeuw maakte de landbouw een bloeitijd door in Suriname. De kolonie was belangrijk voor de export van letterhout, katoen, cacao, suiker en koffie. Rond 1713 telde Suriname zo'n 1.000 Europeanen en 12.000 slaven. In 1750 woonden er 1500 Europeanen en 30.000 slaven. De W.I.C. beheerste tot 1739 de slavenhandel en voerde jaarlijks 2.000 Afrikaanse slaven aan voor het werk op de plantages. Na het uitroepen van de Bataafse Republiek, ten tijde van Napoleon, heroverden de Britten in 1799 Nederlands-Guiana opnieuw. Er kwamen als gevolg daarvan meer Engelse kolonisten naar dit gebied, deels vanuit andere Engelse West-Indische bezittingen om er plantages op te richten. Bij de Vrede van Amiens in 1802 werd de kolonie weer teruggegeven aan Nederland. Maar niet voor lang. In 1804 werd Suriname opnieuw veroverd door de Engelsen. Tijdens die twee bezettingen werden veel zaken op Engelse manier ingericht. Een voorbeeld is de instelling van Engelse verkeersregels waardoor men nu in Suriname links rijdt. De Engelse regering stimuleerde haar Engelse en Schotse onderdanen om te emigreren o.a. naar Suriname waarvoor ze plantages en slaven als tegemoetkoming kregen. Nadat Napoleon, die de aanvoer van suikerriet uit de Caraïben verving door de aanplant van suikerbieten in Europa, was verslagen deed Zweden nog een vergeefse poging Suriname in bezit te krijgen. In 1815 werd het teruggegeven aan het Nieuwe Verenigde Koninkrijk der Nederlanden.

De Engelsen en Schotten bleven daarbij in het bezit van hun plantages en slaven. De inzet van slaven op de plantages vormt een zwarte bladzijde in onze geschiedenis. Ze werden vaak door hun eigenaren op beestachtige wijze behandeld. Vooral het werk op de suikerrietplantages was bijzonder zwaar. Op 1 juli 1863 schafte Nederland, 35 jaar later dan Engeland, de slavernij in Suriname en op de Nederlandse Antillen ook af. Die dag wordt er sindsdien als feestdag gevierd, Ketikoti genoemd; de dag van de vrijheden.

In de 20^e eeuw werden de natuurlijke hulpbronnen van Suriname, zoals rubber, goud en vooral bauxiet ontwikkeld. Het Amerikaanse bedrijf Alcoa verwierf een groot gedeelte van Suriname voor de winning van bauxiet, de rode erts waaruit aluminium wordt gemaakt. Toen er in Oost-Suriname goud werd gevonden werd er een spoorweg naar dit gebied tussen Paramaribo en het Lawagebied aangelegd. Dat zorgde tijdelijk voor veel werk. Later werd de spoorlijn ingekort om een stuwmeer aan te leggen voor Suralco (Surinaamse Aluminium Co.) die daardoor voor het smelten van bauxiet over goedkopere energie kon beschikken. De wereldwijde winning van de grondstof bauxiet vond in de eerste helft van de 20^e eeuw voor een groot deel in Suriname plaats. Het uit bauxiet gewonnen aluminium was zeer belangrijk voor de V.S. om oorlogsvliegtuigen te maken. President Roosevelt stelde op 1 september 1941 aan de Nederlandse regering in ballingschap voor om 3000 infanteristen met luchtafweergeschut naar Suriname te sturen om te voorkomen dat de aanvoer van deze strategische grondstof in gevaar zou komen. Daarbij speelde ook een rol dat het buurland Frans-Guyana werd bestuurd door het met de Duitsers collaborerende Vichy regering.

Toen in 1945-1949 werd Nederlands-Indië onafhankelijk als Republiek Indonesië werd dit door een deel van de Surinamers opgevat als een stap naar de onafhankelijkheid van Suriname. Koningin Wilhelmina had aan het begin van de oorlog al vanuit Londen in een radiotoespraak aangegeven dat de overzeese gebiedsdelen na afloop van de oorlog een grotere mate van vrijheid zouden krijgen.

In 1954 kreeg Suriname een grotere mate van zelfbestuur. Het werd een apart land binnen het Koninkrijk der Nederlanden. De Surinamers kregen door het van kracht worden van het "Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden" de Nederlandse nationaliteit.

Toen in 1974 in Nederland het kabinet Den Uyl aantrad kwam de Surinaamse onafhankelijkheid in een stroomversnelling. Op 25 november 1975 was het zover. De Nederlandse vlag werd voor het laatst gestreken en Suriname was een onafhankelijke republiek geworden. Later, die dag, werd Johan Ferrier, de laatste gouverneur beëdigd tot president. Enkele maanden na de staatsgreep door het leger, onder leiding van Desi Bouterse en de decembermoorden vertrok hij met zijn gezin naar Nederland (Oegstgeest) waar hij op de leeftijd van 99 jaar op 7 januari 2010 is overleden. . (bron: Wikipedia "Geschiedenis van Nederlands-Guiana").

U zult zich intussen wel afgevraagd hebben 'waarom ik deze geschiedenisles hier een plaats heb gegeven.'

Om een aantal redenen. De eerste sluit aan bij de carrière van Herman en zijn overplaatsing naar Paramaribo. Hij werd daar de Adjudant van Gouverneur Johan (H.E.) Ferrier die vijf jaar later de eerste President van het onafhankelijke Suriname zou worden. Een tweede reden was, dat ik mijzelf erop betrapte dat ik maar bitter weinig op de hoogte was van de geschiedenis van Suriname. Wat erover op school was verteld kon ik me met geen mogelijkheid meer herinneren. Een derde reden was dat mij in de verzameling van Herman en Jeanette iets merkwaardigs was opgevallen, iets dat ik op dat moment niet goed kon plaatsen. Redenen genoeg dus om iets meer over de Geschiedenis van Nederlands-Guiana te weten te komen.

Ik neem de draad van het gesprek met Herman weer op.

In de weekenden trok Herman van tijd tot tijd naar de Suriname-rivier om daar, bij drooggevalen tij met een collega in de bedding op zoek te gaan naar flessen en ander in de rivier gedumpt materiaal. De vroegere eigenaren van de stroomopwaarts gelegen plantages hadden de gewoonte om hun afval, dus ook hun lege flessen in de rivier te dumpen. Een traditie die nog lang na hen voortleeft. Het is ook goed denkbaar dat men wedstrijdje hield wie zijn fles het verst kon weggooien. Op de beweging van eb en vloed, de Surinamerivier is een getijde rivier, rolden of waggelden de objecten stroomafwaarts waarbij het drijvende materiaal in zee verdween en de zwaardere objecten op ondiepe plekken in de modder bleven steken en in de loop van jaren onder een laag sedimenten werden bedekt. Als wadlopers, in hoge laarzen, baggerden ze dan door de vette modder en prikten in de bodem in de hoop op het een of andere voorwerp te stuiten dat dan werd opgegraven.

Van tijd tot tijd met succes. Er kwamen Hollandse kelderflessen 'boven water' maar daarnaast ook Engelse bierflesjes. Toen ik thuis daarvan de foto zag vond ik het vreemd. Exporteerden de Engelsen dan bier naar die Nederlandse planters? In Holland had je toch zat bierbrouwerijen, dat hoefde toch niet uit Engeland te komen? Pas toen ik las hoe vaak Suriname in de loop van de geschiedenis van 'eigenaar' was gewisseld: voor korte periodes onder Nederlandse vlag maar ook onder Engels bestuur had gestaan begreep ik de samenhang. De Surinamerivier legde een deel van dit verleden bloot. Die stenen bierkruikjes moeten afkomstig zijn van de Engelse plantagehuizen en de kelderflessen van de Hollandse.

Zoals gezegd, de familie Verhaar bleef maar een korte periode in Suriname. Er volgde weer een overplaatsing, terug naar Nederland. Na een reeks van staffuncties eindelijk weer een commandofunctie en wel bij de Geneeskundige Groep. De Compagnie verrichtte een bewakingstaak die voor 50% in Duitsland en voor 50% in Nederland werd uitgevoerd.

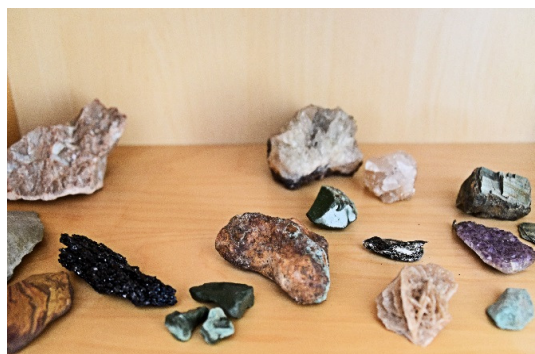
De Surinamerivier.

o.a. Engelse stenen bierkruikjes

Na 2 en een half jaar volgde de een functie bij het Provinciaal Commando in Brabant (Vugt) en tenslotte, als allerlaatste plaatsing een functie bij Supreme Headquarters Allied Powers Europe (SHAPE) het commandocentrum van de NATO van waaruit militaire operaties (zoals die thans in Mali) worden aangestuurd. In 1992 op de leeftijd van 55 jaar werd hij gepensioneerd, maar dat betekende niet dat hij stil gaat zitten. Als militair heeft hij altijd al veel gelopen. En vaak met zijn compagnie ook de Vierdaagse van Nijmegen. In 1980, zeven jaar na zijn vertrek uit Paramaribo, loopt hij die weer en wordt herkend door Peter Vermeulen die langs de kant in Grave de wandelaars begroet. Een weerzien dat meteen bij Peter de vraag oproept: *'Heb je na mijn vertrek, nog veel kelderflessen opgediept?'* In dat gesprekje vertelt Peter dat er door hem een vereniging voor verzamelaars van oude flessen is opgericht. Herman besluit zich als lid bij DOF aan te melden.

andere vondsten

Ook de komende weken bereidt Herman zich nog een keer voor op de Vierdaagse. De dokter heeft hem er toestemming voor gegeven en intussen is hij aan de voorbereidingen begonnen. Hij moet wel zijn tempo van lopen een beetje verlagen. Of dat ook door zijn militaire carrière komt, de landmachtonderdel en marcheren nogal vaak en daarbij wordt/werd er ook veel gezongen, ik heb het niet gevraagd maar

Herman houdt ook van zingen. Hij is al jarenlang lid van het Harderwijker Mannenkoor, dat in 2018 haar 95ste verjaardag viert en uit ca. 90 leden bestaat. Vanuit de tijd in Suriname, waar hij lid was van de "Round Table Club" is hij nu in Nederland lid van de Nederlandse tak ervan, de club van 40+ers die twee keer per jaar bij elkaar komt. En dan bezoeken Herman en

Jeannette vanzelfsprekend ook graag hun dochter en schoonzoon en hun twee (klein)kinderen van 12 en 13 jaar. De schoonzoon (Engelsman) runt een duikcentrum in Thailand. Een sport waaraan Herman en Jeannette ook heel veel plezier aan hebben beleefd.

Het spreekt vanzelf dat bij al die verschillende functies en alle wisselingen van de wacht Jeannette op de achtergrond, een belangrijke rol heeft gespeeld. De tijd voor ons gesprek was te kort om ook haar nog eens "uit te lichten". Wat ze wel vertelde, is dat zij de kunstacademie heeft gevolgd en als hobby sierraden maakt, naast het vele werk dat de tuin met zich brengt.

Ons gesprek liep tegen het einde. Voor mijn vertrek diende zij ons nog een saucijzenbroodje op met een beker karnemelk dat we aan de tafel in de gezellige kamer ons goed lieten smaken.

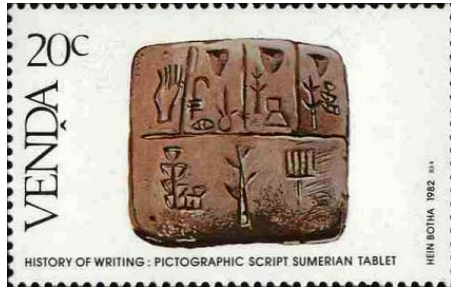
Aansluitend reed ik terug naar Vlaardingen. Ik deed er een uur korter dan op de heenweg over, toen de weg vanaf Vlaardingen tot Amersfoort volstond met files.

DE INKTPOT OPGANG EN ONDERGANG

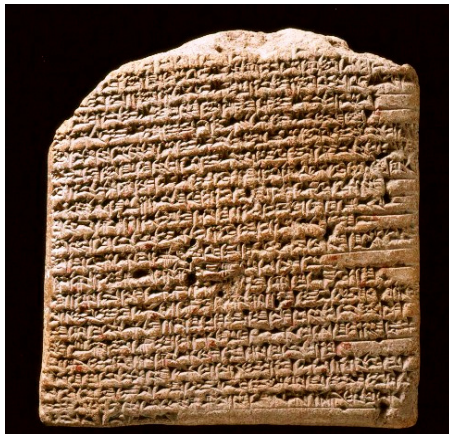
Johan Soetens

Lezen en schrijven – het lijkt zo gewoon maar dat is het duizenden jaren nooit geweest en op menig plaats op de wereld nog steeds niet.

Taalwetenschappers duiden het prille begin van de landbouw, 10.000 tot 12.000 jaar geleden, als de periode waarin voor het eerst behoefte ontstond om bepaalde zaken vast te leggen of te verduidelijken zoals men uit afbeeldingen en symbolen in de grotten van Zuid Frankrijk en Spanje kan waarnemen. Toch zou het nog 5.000 tot 6.000 jaar duren voor in het rijk der Soemerieërs, in het Tweestromenland tussen de Eufraat en de Tigris, iets ontstond dat men als schrift zou kunnen aanmerken.

Rond 3.300 jaar voor het begin van onze jaartelling ontstond het spijkerschrift, officieel cuneivorm schrift geheten (van het Latijnse Cuneus = wigvorm). Eerst als boekhoudsysteem, noodzakelijk bij de zich ontwikkelende handel. Anderhalf duizend jaar later blijkt men in staat te zijn er verhalen mee te schrijven zoals het Gilgamesh epos, dat grote koningsdrama met zijn zondvloedverhaal waarvan de echo's doorklinken tot in het Bijbelboek Genesis. Daarmee wordt de mens geacht de Prehistorie te hebben verlaten. Het geschiedenis tijdperk was aangebroken.

Spijkerschrift, waarvan oorspronkelijk ieder teken een simplificatie was van een pictogram, werd 'geschreven' door met een schuin afgesneden rietstengel indrukken te maken in een later te bakken kleitablet of klei-cylinder maar het werd ook in rotswanden en op steen aangebracht. Door de bijna onverwoestbaarheid van het materiaal is een gigantische hoeveelheid er van bewaard gebleven maar dat wil nog niet zeggen dat het ook allemaal leesbaar is. Spijkerschrift werd ook gebruikt door een aantal volken met een andere taal dan het Soemerisch, zodat onderzoekers te maken

krijgen met bijvoorbeeld Akkadisch, Assyrisch/Babylonisch en Hettittisch, maar gelukkig ook met Oud-Perzisch, een taal die verwand is met het moderne Farsi. Dank zij dat laatste wisten de Duitse geleerde Georg Friedrich Grotefend (1775-1853) en de Engelse diplomaat Sir Henry Rawlinson (1810-1895) voor het eerst een tekst in spijkerschrift te ontcijferen. In Iran, op een vrijwel ongenaakbare rots op de berg Behistun bevindt zich namelijk een relief met inscripties uit de tijd van koning Darius I welke diens heldendaden beschrijft in Oud-Perzisch,

Babylonisch en Elamitisch. Grotefend slaagde er in verband te leggen tussen de koningsnamen in de eerste twee genoemde talen en Rawlinson maakte het werk af, o.a. door zich met een touw tot vóór de inscriptie te laten zakken. Op 25 mei 1875 werd door de Royal Asiatic Society vastgesteld dat het Mesopotamische spijkerschrift was ontcijferd maar dat is in feite nog steeds aan de gang want niet alle talen en teksten kunnen gelezen worden.

*Boven; De ontwikkeling van het Soemerisch schrift van pictogram naar cuneivorm.
Rechts; Het relief ter ere van Darius I op de berg Behistun in Iran.*

*Beeld van een schrijver uit de Mastaba van Serdab, Z.O. van de Djoser pyramide ca. 850 v.C.
Rechts; de steen van Rosetta in het British Museum*

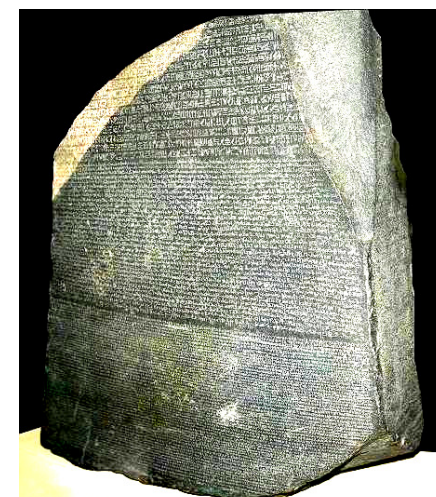
vermengd met water en lijm. Daarnaast behoorden een cup met water en een houder voor de schrijfstiften tot de vaste uitrusting. Samen vormen deze hulpstukken het hiëroglief voor 'schrijver' zoals op een 4000 jaar oude afbeelding uit een graf uit Saqqara te zien is. Hoewel platte stukken kalksteen, met gips en lijm bedekte schrijfplanken en zelfs potscherven gebruikt werden, was papyrus het standaard schrijfmateriaal. Door de stengels van de *Cyperus papyrus* van hun bast te ontdoen, in repen te snijden en deze, kruislings over elkaar gelegd, met houten hamers te bewerken, creëerden de Egyptenaren een schrijfmateriaal dat 4000 jaar lang de ontwikkeling van de beschaving zou begeleiden.

Ongeveer gelijktijd als het spijkerschrift ontstonden andere schriftvormen zoals het Chinees en het nog altijd onvertaaltbare Indusschrift maar geen daarvan is met zoveel romantiek omgeven en zo bekend geraakt als het Egyptische hiërogliefenschrift (van het Griekse 'Hieros = heilig' en 'Gryphein' = graveren of griffen). De oude Egyptenaren noemden hun picturale schrift 'Woorden van God', in dit geval van Thot, de god van de wetenschap met zijn kenmerkende ibis hoofd. Anders dan in Mesopotamië ontwikkelde het zich niet tot een soort spijkerschrift maar ontstond er naast het officiële

hiërogliefenschrift met zijn meer dan 700 tekens het z.g. 'Demotisch' schrift waarvan de schrifttekens voor de geleerden al even raadselachtig waren als de afbeeldingen waarvan men lange tijd dacht dat zij slechts symbolische betekenis hadden.

Bekend is hoe het geheim uiteindelijk werd ontrafeld dank zij een tijdens Napoleon's Egyptische veldtocht (1789-1801) gevonden basaltplaat van 1,2 meter hoog en behakt met een tekst in drie talen, waaronder Grieks. In 1799 werd deze steen onder het puin van de Egyptische stad Rosetta door Franse soldaten gevonden en in 1822 lukte het de in 1790 geboren Franse geleerde Jean François Champollion als eerste om delen van de Egyptische teksten te ontcijferen. Daarmee ging gelijkelijk de deur open naar de rijke historie en naar de vele verhalen, hymnes en gebeden die zuilen, wanden en vooral de papyrusdocumenten bevatten.

Het beroep van schrijver stond in hoog aanzien. Inktpotten waren nog ver weg maar de schrijver had een steen met twee holtes beschikbaar waarin rode inkt, gemaakt van rode oker en zwarte inkt gemaakt van roet dat van kookketels was afgeschraapt en

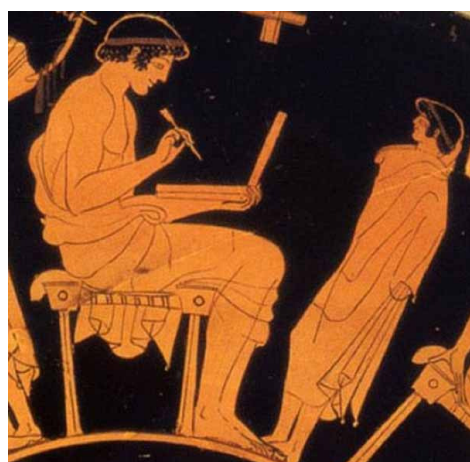
Lederen penhouder, 6e-8e eeuw. Afkomstig uit het door Keizer Hadrianus in 130 gestichte Antinoë, nabij Beni Hasan. Thans in het Louvre, Parijs.

Oud Griekse schaal met afbeelding van het alfabet. De oorspronkelijke tekens zijn, weliswaar in aangepaste vorm, nog steeds in gebruik.

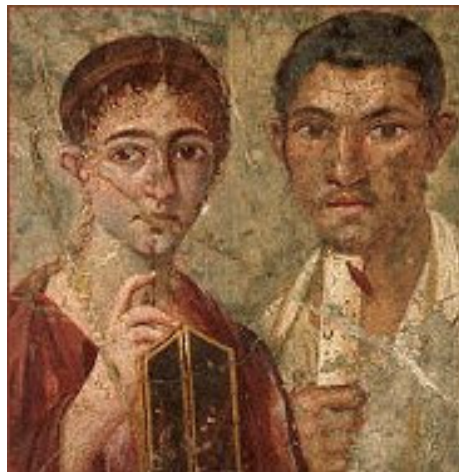

Was het een collectieve uitvinding of was het één genie die ontdekte dat je met circa 25 tekens alles kon schrijven wat nodig is: van de meest poëtische gedachte tot de meest nuchtere berichtgeving. Zeker is dat het alfabet in de 13e eeuw voor onze jaartelling is uitgevonden, respectievelijk ontwikkeld, in Semitische streken, waarschijnlijk door de Feniciërs die voor hun handelscontacten een eenvoudige schriftvorm nodig hadden. Spijkerschrift en hërogliefen konden alleen door een kleine elite begrepen worden. Oorspronkelijk stelde ieder teken een medeklinker voor, zoals dat nog steeds in het Hebreeuws het geval is.

Door de Fenische handelscontacten in het Middellandse zeegebied verspreidde het alfabet zich in de regio. De Grieken namen het vanaf de 8e eeuw voor Christus over en voegden tekens voor klinkers toe. Daarmee vormden zij de bron voor het ontstaan van moderne schrijfwijzen in Europa.

De Grieken schreven op wastabletten zoals op afbeeldingen op vazen te zien is. Verzamelaars van inktpotten moeten nog even geduld hebben. Bekend is het fresco met het beeld van de dichteres Sappho, door Lucianus 'De honingzoete glorie van Lesbos' en door Plato 'De tiende Muze' genoemd. Peinzend houdt zij haar schrijfstift en toegeklapte wasplankje in de hand.

In de vijfde eeuw voor Christus adopteerden de Romeinen het Griekse alfabet maar zij pasten een aantal tekens aan. Dat is het alfabet dat tot ons gekomen is, al werden verschillende 'moderne' letters zoals G, W, Y en Z pas later toegevoegd. De letters J en U kwamen er pas in de middeleeuwen bij.

Ook de Romeinen maakten bij het schrijven gebruik van wasplankjes maar daarnaast schreven zij officiële teksten op papyrusrollen en ook met inkt op hout. Van deze laatste hebben echter niet veel voorbeelden de tand des tijds overleefd.

Wie met inkt schrijft heeft een inktpot nodig en die zijn bij opgravingen dan ook gevonden, maar deze zijn meestal van aardewerk of brons. Exemplaren van glas zijn zeldzaam.

Boven; 'Het Schrijversechtpaar', een Pompeiaans fresco. Zij houdt een stylus en een wasplankje in de hand; hij een papyrusrol.

Links; Fragment van een Pompeiaans fresco met afbeelding van wasplankjes en een papyrusrol.

*Links; Eenvoudige intpot van klei, met loden deksel en schrijfstift, 1e eeuw. Gevonden in Caerleon (Wales, GB) waar een belangrijk Romeins fort en een badhuis zijn gevonden.
Rechts; Bronzen inktpot met gedecoreerd deksel, helaas in slechte staat. Gevonden in het Romeinse grafveld in de Voorstadslaan, Nijmegen. Coll. Museum Valkhof.*

*Links; Bronzen inktpot, gevonden in Pompei.
Rechts; De attributen van een Romeinse publieke schrijver: een aan de gordel op te hangen bronzen inktpot en een schrijfstift. 1e eeuw. Gevonden in de Tiber te Rome.*

*Links; Twee inktpotten, coll. Römisch Germanisches Museum Keulen en te zien tijdens de belangrijke expositie aldaar, begin 2017.
Midden; Glazen inktpot met deksel, 4e-5e eeuw, uit de collectie van ons voormalig lid Paul Cuperus (1947-2009). De oortjes dienden wellicht om de inktpot aan een kettinkje mee te kunnen dragen. H. 6,7 cm.
Foto uit Paul Cuperus' boek 'A Collection of Roman Glass', december 2008.
Rechts; Inktpot met deksel, afkomstig van een ander, soortgelijk object. H. 7 cm. 1e eeuw. Coll. Newark Museum, USA.
Onder; Groen en wit gemarmerde glazen inktpot, 1e-3e eeuw. H. 5,6 cm. Coll. Toledo Museum USA.*

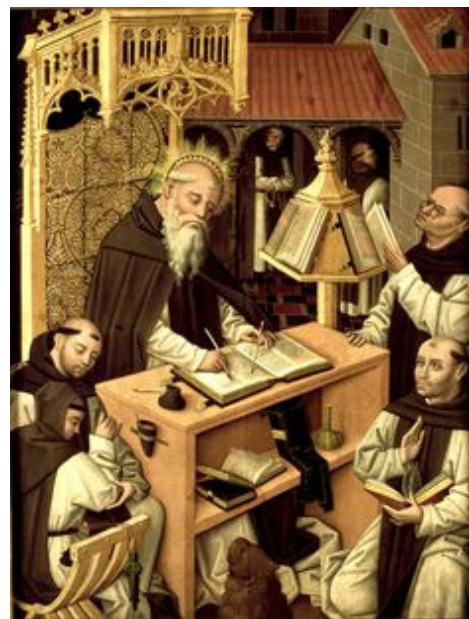

Boven; Johannes de Evangelist. Frans miniatuur, ca. 1400.

Onder; Loden inktpot, 16e eeuw. Nederlandse bodemvondst.

Bronzen inktpot, Frans, 17e eeuw.

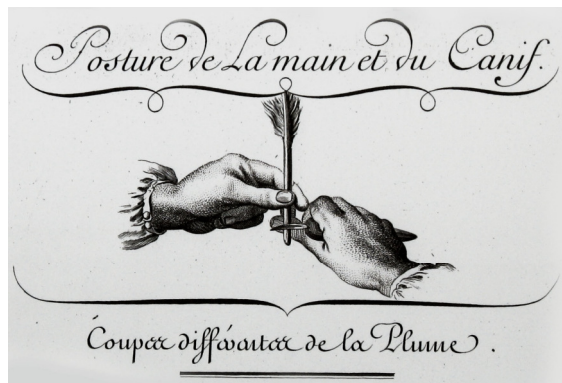

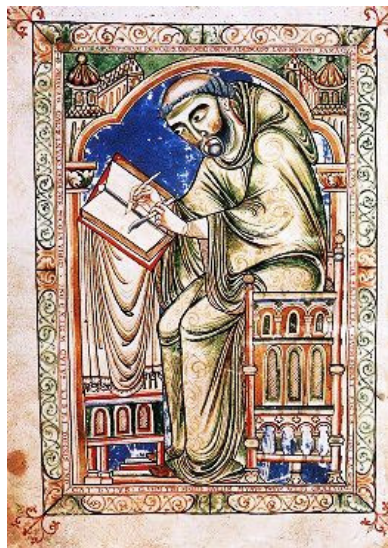
Met het ineenstorten van het Romeinse Rijk braken lange eeuwen van geestelijke duisternis aan voor Europa. Zoals zoveel andere vaardigheden bleef het beoefenen van de schrijfkunst echter behouden dankzij het werk van monniken die de heilige Evangelieën kopiëerden (en daarbij een eigen interpretatie volgden zodat in later tijd Erasmus, op zijn reis langs diverse kloosters, geen twee versies gelijk aan elkaar aantrof!).

Geschreven werd met de schrijfstift, waarin een split was aangebracht die als capillaire buis fungeerde waardoor de inkt werd vastgehouden. Dat principe is tot op de huidige dag bij stalen pennen gehandhaafd.

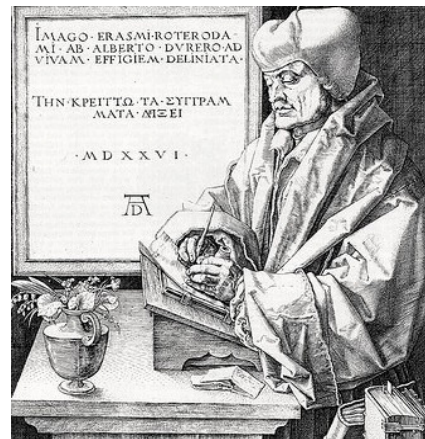
Tot in de elfde eeuw werden handschriften vooral in kloosters gemaakt, in het zogenaamde scriptorium (van het Latijnse *scribere* = schrijven). Met de opkomst van de kathedraalscholen in de twaalfde eeuw, en universiteiten in de dertiende eeuw, verschenen er in de buurt van deze onderwijscentra ook boekateliers, waar handschriften gemaakt en verkocht werden.

Men neemt aan dat in het begin van de 8e eeuw het schrijven met een ganzenveer is uitgevonden. Daartoe nam men van een levende gans in het voorjaar de eerste vijf pennen van de linkervleugel, althans voor rechtshandigen. Vanwege de kromming werd voor wie links was werd de rechtersvleugel gebruikt. Een vaardig schrijver moest ook nog goed met het pennenmes kunnen omgaan. De veer kreeg een gespleten punt en indien men eerst aan de pen likte nam de schacht voldoende inkt op voor zeven tot tien letters. Dat bracht de schrijver E.J. Potgieter (1808-1875) er toe om in een schotschrift op een kantoorklerk de neerbuigende term 'pennelikker' te gebruiken, een term die nog steeds geen compliment betekent.

Boven; Schrijvende monnik. In de rechterhand een gebogen pen, waarschijnlijk een ganzenveer. In de linker hand een inktkoker. Miniatuur uit 1170.

*Twee maal een schrijvende Erasmus.
Links; Schildering door Hans Holbein de Jongere, 1523.
Rechts; Kopergravure door Albrecht Dürer, 1526. Coll. Rijksprentenkabinet, Amsterdam.
Geheel links; De schrijvende handen van Desiderius Erasmus door Albrecht Dürer, 1523. Coll. Louvre Parijs.*

Na 1350 leerden men ook buiten de kloostermuren de schrijfstift te hanteren. Hoewel de ganzenveer toen al 600 jaar bekend moet zijn geweest kan men echter moeilijk afbeeldingen vinden waarop die te zien is. In veel gevallen gebruikt de afgebeelde figuur een schrijfstift. Soms wordt de inktkoker daarbij in de linkerhand gehouden. Toch moet het gebruik van de ganzenveer wijd en zijd verspreid zijn geweest en daarmee het gebruik van naast de schrijver op tafel staande inktpotten.

Dat laatste ging des te meer gelden na het uitvinden van de stalen kroontjespen in het begin van de 19e eeuw.

Hieronder van links naar rechts; 18e eeuwse inktpot voor gebruik aan boord van schepen; 19e eeuwse bureau inktpot; Schilderij uit 1875 'Der Gemeindeschreiber' van de Zwitserse kunstenaar Albert Anker (1831-1910)

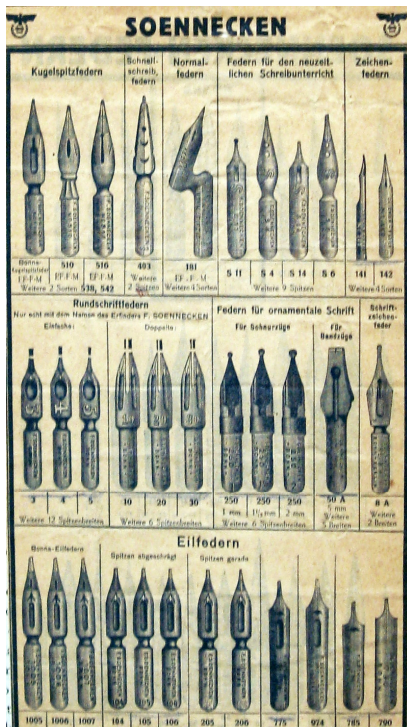
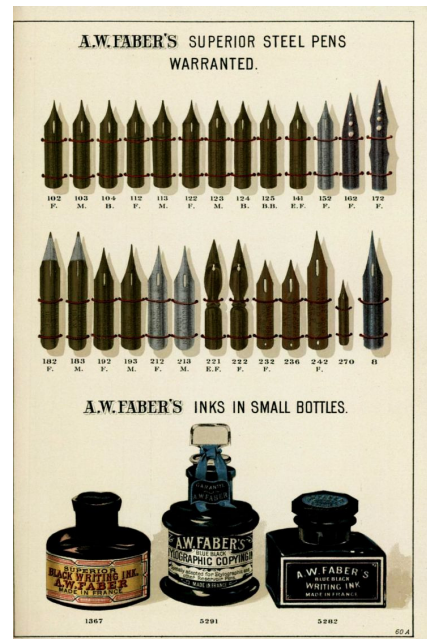
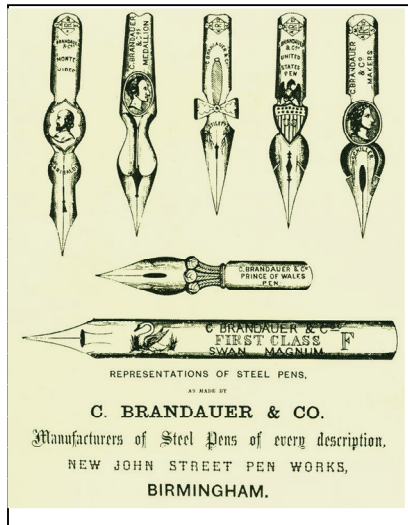

Links; Bureaustel met inktpotten, zandstrooier en ganzenveren pennen. Coll. Bols Erfrgoed.

Rechts; Zeer zeldzame Chinese glazen schrijfset. Was te zien tijdens een tentoonstelling in het Metropolitan Museum of Art, 2010.

In 1822 vond een inwoner van Birmigham, John Mitchell, een methode uit om stalen pennen machinaal te vervaardigen. Deze goedkope 'kroontjespennen' brachten schrijfgerei nu binnen bereik van velen en hebben enorm bijgedragen aan de afname van analfabetisme in de loop van de 19e eeuw. Birmingham werd op slag het centrum van de internationale pennenindustrie. Pas in 1842 startte de eerste pennenfabriek in Duitsland. Dat gebeuren viel samen met het streven naar beëindiging van kinderarbeid in Europa. In Engeland was al in 1802 een kinderwet aangenomen en vanaf 1819 gold er een verbod op arbeid beneden 9 jaar. De eerste sociale wet in Duitsland dateert van 1839 en in Frankrijk van 1841 maar in Nederland, waar volgens de dichter Heinrich Heine alles 30 jaar later gebeurde, werd pas in 1873 een wetsvoorstel ingediend om arbeid te verbieden voor kinderen beneden 12 jaar en tevens leerplicht in te voeren voor kinderen van 8-12 jaar. Het een kan namelijk niet zonder het ander, wil je de kinderen niet op straat laten rondzwerven. Na veel tegenstand van confessionele partijen, die het recht op bijzonder onderwijs wilden bedingen, werd de wet in afgeslankte vorm in 1874 aangenomen, al gold voor de glasindustrie door gebrek aan mechanisatie, lange tijd een uitzondering. Met de leerplicht brak ook in Nederland de glorie van de inktspot aan al hielden veel scholen het bij het gebruik van griffel en lei, iets waar trouwens in de oorlogsjaren 1940-1945 opnieuw gebruik van gemaakt werd.

Die vroege inktpotjes voor gebruik thuis of op kantoor verdienden qua vormgeving niet de schoonheidsprijs; vaak slordig gemaakt van 'basterd'glas, soms met een groef voor de pen en met een kurk gesloten. De eerste fabriek van bakelieten schroefdooppen in Nederland, die van de gebroeders van Niftrik in het Brabantse Putte, startte pas in 1934. In de schoolbanken zat een loden of keramiek inktpotje dat met een schuifje kon worden afgesloten. Regelmatig kwam de juffrouw langs met een navulfles. Dat kon de standaard 'Bandinktfles' zijn of een van de met schroefdop gesloten recht-toe-recht-aanflessen van een type dat internationaal in gebruik was. In de schaarsteperiode 1940-1945 werd daarvoor elke fles gebruikt waarop men de hand had kunnen leggen.

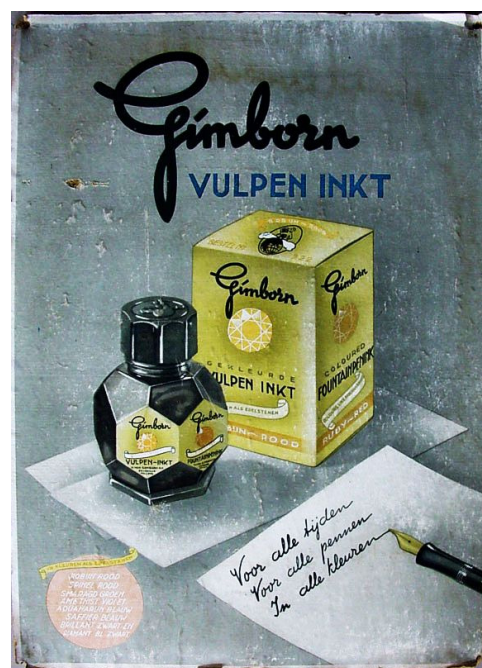
Al met al was het schrijven met een kroontjespen nog een heel gedoe. Er was altijd de kans dat je brief of document door spatten en vlekken bedorven zou worden en ook het regelmatig indopen van de pen zorgde voor de nodige ongelukken, van spatten tot het omstoten van de inktpot toe. Daarom werd gedurende de gehele 19e eeuw gezocht naar een systeem om iedere schrijffer zijn eigen inktreservoir te geven. Zoals bij zoveel technische zaken kwam ook hier de oplossing uit Amerika. In 1839 vond Charles Goodyear het vulcaniseren van rubber uit en daarmee kon een penreservoir worden gemaakt. Lewis Edson Waterman (1837-1901) kreeg in 1884 het eerste patent op een vulpen, vijf jaar later gevolgd door dat van George Saffort Parker, een telegrafist die niet rond kon komen van zijn salaris en daarom pennen was gaan verkopen en repareren en.. uitvinden!

De introductie van vulpennen betekende niet alleen dat ieder zijn schrijfgerei bij zich kon dragen maar voerde vanaf de jaren 1930 ook tot een vernieuwende trend in de vormgeving van inktpotjes. Wellicht voerde de verbeterde kwaliteit inkt, die nu absoluut niet meer mocht klonteren en gelijkmatig uit de pen moest vloeien ook tot een groter zelfbewustzijn van de producenten. Die zaten grotendeels in het Oosten van het land, zoals als Klutman in Terborg, Neelmeyer in Apeldoorn (die later door de

plaatsgenoot Talens zou worden overgenomen maar die tot het laatst toe een ganzenveer in de reclames bleef vertonen) en Gimborn in Zevenaar.

Deze laatste firma vroeg Andries Copier een speciaal flesje te ontwerpen voor vulpeninkt. Dat werd het bekende 'knikkerflesje' dat alvorens het te openen moest worden omgedraaid zodat het bovenste reservoir zich kon vullen en dat in gemoderniseerde vorm, vergezeld van een kleiner broertje, de baby langhals, jarenlang dienst heeft gedaan.

In 1934 vroeg ook Talens aan Copier een flesje voor vulpeninkt te ontwerpen. In 1938 werd dat gevolgd door twee modellen navulflessen. Eén daarvan was van een lekvrije sluiting voorzien. Op school werd immers nog gewoon met de kroontjespen geschreven. Ook Talens ging mee in de trend naar luxere vormgeving van hun verpakking.

Eén daarvan was een variatie op een inktfles die door de oud-Bauhaus leerling Wilhelm Wagenfeld (1900-1990) was ontworpen ten behoeve van de Pelikan inktfabriek in Hannover, die vanaf 1929 ook vulpenen was gaan fabriceren. Wagenfeld werkte voor de Lausitzer Glaswerk AG, waar ook deze 'Knickflasche' werd gemaakt. Hoewel hij de grootste bekendheid heeft gekregen door zijn lampen is ook deze inktfles uit 1936 een icoon geworden. Waar de Talensfles gemaakt is weet ik niet maar tijdens mijn onderzoek voor de eerste uitgave van 'In Glas Verpakt' stuitte ik in het Talens archief op een afbeelding in een catalogus uit 1924 die mij deed afvragen wie er nu bij wie afgekeken kan hebben.

No. 422 K.

Een ander eigenaardig model, met een verticale opening voor de vulpen, was wat Amerikaanse verzamelaars een 'Turtle Inkwell' noemen. En verder leverde Talens een groot aantal inktsoorten voor tekenaars en kunstenaars onder de merknaam 'Rembrandt' verpakt in minuscule flesjes. Dat doen ze nog steeds, maar grotendeels niet meer in glas verpakt.

In 1938, hetzelfde jaar als waarin Wagenfeld en Copier hun creativiteit loslieten op het vormgeven van inktpotjes, was iemand anders bezig met een uitvinding die het gebruik van schrijfpennen grotendeels overbodig zou maken. De Hongaarse journalist László Bíró patenteerde in dat jaar zijn idee voor een balpen al duurde het nog tot 1945 voor de juiste inkt er voor ontwikkeld was en een uitvoering beschikbaar kwam die niet lekte. De Britse regering kocht de licentierechten er van aan omdat de op grote hoogte vliegende piloten van de R.A.F. geen vulpen konden gebruiken. De andere krijgsmachtonderdelen volgden al spoedig en dat maakte het nieuwe schrijfgereedschap snel populair.

De Amsterdamse beeldhouwer Hans 't Mannetje (1944-2016) was een meester in het maken van moderne gevelstenen waarvan een groot aantal in Amsterdam te vinden is, maar hij hakte bijvoorbeeld ook (in 1976) een complete geveltopversiering, zoals dat aan het huis aan de Amsterdamse Raamgracht no. 17.

In 1974 maakte hij een gevelsteen voor een Amerikaanse schrijversechtpaar dat in Amsterdam kwam wonen. Het jaartal 1642 slaat op het bouwjaar van het huis.

We kunnen geen betere illustratie bedenken om dit artikel te besluiten: twee inktpotten met ganzenveren en daaronder een handvol balpennen.

SUMMARY

Left; Clay cone with cuneiform writing. Right; The Cyrus cylinder (British Museum) describing in Acadian cuneiform the king's conquest of Babylon, 539 B.C. Stamp issued in 1971 at the occasion of the celebration of 2.500 years Persian Empire. This party, organized by the then Shah Reza Pahlavi and attended by royalty and heads of state from all over the world, is considered to have been the most lavish, extravagant and squandering ceremony ever. Under; Stamp commemorating 150 years deciphering of the hieroglyphs.

pictograms that had intrigued so many for centuries. Although the ancient Egyptians had for daily and profane use a second, less complicated system, the Demotic writing. However, we thank the existence of our alphabet to the Phoenicians who, somewhere during the 13th century B.C. , created a system with 25 characters , based on the Mesopotamian cuneiform characters, with which they could express all they needed for maintaining trading contacts. During the 8th century the Greeks adopted the system, adding vowels to it and 300 years later the Romans did the same, thus creating the basics of the alphabet as we know it today. It is one of the great wonders of the human mind that it found a way to express the most poetic thoughts as well as the most prosaic news with the use of only 26 letters. Phoenicians wrote in clay, Greeks and Romans too, wrote on wax tablets but Egyptians had invented how to cut the stems of the *Cyperus papyrus* to make a material to write on that would accompany the development of civilisation for more than 4000 years. Papyrus became the standard writing material of the Romans and their inkwells are probably the oldest in the world. Most of them

Three Roman inkwells, 1st century, resp. made from clay, lead and glass.

are made from clay, sometimes from lead. Roman glass inkwells are rare.

With the decline of the Roman Empire the art of writing declined also and was primarily maintained in monasteries where monks copied the Holy Scripture and other sacred manuscripts. It was not before 1350 that the art of writing was practised outside the walls of the cloisters but it remained an occupation for the rich and well-educated. Their inkwell could be a simple pewter affair or a sophisticated Tiffany design. By then the simple wooden writing sticks had already for 600 years been replaced by quills; goose feathers. Those were taken in springtime from the wings of a living goose, pointed and furnished with a split that worked as a capillary tube to hold the ink.

A pewter inkwell with glass reservoir attached to a round plate for use on board ships. Two luxurious Art Deco desk inkwells.

Early in the 19th century the metal pen came into being. In 1822 Johan Mitchell, from Birmingham, invented a way to produce them mechanically and this fact contributed considerably to the fight against illiteracy. Acts against child labour, such as the laws in England (1819), Germany (1839) and France (1841) were of little use

to children if they did not coincide with compulsory education. However, once children attended school they gradually made up their skills in reading and writing and with it came the demand for inkwells.

Those in use in Europe were mostly utility bottles, rather plain and, in the early years, often roughly made. They lacked the variety in colour, content and shape that is so characteristic for early American inkbottles that makes them very popular with bottle collectors.

Above; Collection of standard Dutch 'Band' inkbottles, 19th – early 20th century, used for storage, refill as well as writing.

From left to right; An English, a French and a Dutch inkwell for personal use; A German, a French and a Dutch storage resp. refill bottle.

It was not before the introduction of the fountain pen, an American invention from the 1880's, that European ink producers were introducing bottles of a more sophisticated design, such as the famous bent 'Bauhaus' inkwell, designed by Wilhelm Wagenfeld (1900-1990) or the elegant inkbottle designed by the well-known Dutch designer Andries Copier (1901-1991) who seemed to have been inspired by a codd bottle. Both bottles are from 1936, the same year that the Hungarian László Bíró patented his idea for the ball point pen. It would take till 1945, after having been successfully used by pilots of the R.A.F. during the war, for this new invention to be introduced to the market where it soon started to replace the use of pens and inkwells.

EEN GOUDEN WODKA FLES

Wim Snickers

Amerika heeft een nieuwe president. In het verleden heeft Trump ook zijn eigen wodka merk gehad! Natuurlijk met veel goud en in een design fles, ontworpen door Milton Glazer (bekend van het 'I love NY' logo). Geïnspireerd door de aloude kelderfles, in een strakke uitvoering. Op een van de

zijden een grote 'T', uitgesneden in een veld van goudkleurige coating. Donald Trump had bedacht dat hij ook een eigen merk wodka wilde hebben en uit de ingezonden monsters van de vele distillateurs werd er één uitgekozen, namelijk die welke de kleine distillateur Wanders na lang experimenteren had ontwikkeld. Op 6 oktober 2006 vond in New York de in het bijzijn van de grote baas in het bijzijn van veel camera ploegen de 'inauguratie' plaats. Maar Trump vond dat het gelijk zeer groot moest worden aangepakt: te beginnen met 400.000 liter en ook nog 48.000

Drie Wanders producten uit 2010: Boompjes jenever, YES Wodka en Trump wodka

verkocht dan voorzien of beloofd. Wanders kon het geld voor de benodigde investeringen niet terugbetalen en ging in 2010 failliet. Dit was het einde van de met veel bombarie geïntroduceerde wodka. Er zijn foto's bekend van Trump met een gouden Trump fles wodka. Veel eigen bedrijven van Trump zelf zijn in de loop van de tijd failliet gegaan en anderen zijn meegesleept. Trump is nu president van Amerika. Het merk 'Boompjes' is uit de failliete boedel gekocht en een actieve ondernemer uit Schiedam brengt nu weer Boompjes jenever op de markt.

In de distilleerderij aan de Buitenhavenweg 132 worden de vier soorten jenever afgevuld in karakteristieke flessen.

BRONNEN

Johan Soetens, *Onder groene boompjes werd de kelderfles herboren*. Glashistorisch Tijdschrift De Oude Flesch. 2010 nr. 120

Matthijs Meeuwse, *Trump's vloeibare Hollandse goud*. Nieuwe Revu 14 maart 2007

Trump wodka, gedistilleerd in Rotterdam. Alg. Dagblad, 5 mei 2007
Met dank aan Henk Hettinga

De tekst van dit artikel verscheen eerder in 'Scydam' nr. 2 juni 2017.

miniaturetjes in twee maanden.

A.H. Wanders

B.V. begon in 1954 in Crooswijk Rotterdam een slijterij, maar begon ook met zijn eigen merken jenever en andere dranken te produceren. In 1972 verhuisde het bedrijf naar Schiedam, waar het ook vooral voor diverse klanten 'private labels', dikwijls in het duurdere segment, maakte. In de loop der jaren werden enkele kleine Rotterdamse jeneverstokers, Ruizenaar en Haneveer, overgenomen. Nadat in 1981 de oude Leidse distillateur (uit 1658) C.T. Steffelaar was overgenomen, werden veelal onder diens oude merknaam 'Onder de Boompjes' producten uitgebracht. In 1997 werd de zaak verplaatst naar een industrie terrein bij de Waalhaven. De familie Wanders trok zich in 2004 terug en er kwam een nieuwe manager/aandeelhouder. Het bedrijf ging voor de Amerikaanse markt wodka (merk: YES) in een Italiaans ontwerp fles leveren, daarmee meelifend met de toen heersende trendy golf. En toen kwam dus Trump. Om aan de vereiste grote productie te kunnen voldoen moest Wanders veel investeren en extra personeel aannemen. Maar er was nog een ontwikkeling. Van de Trump wodka werd veel minder

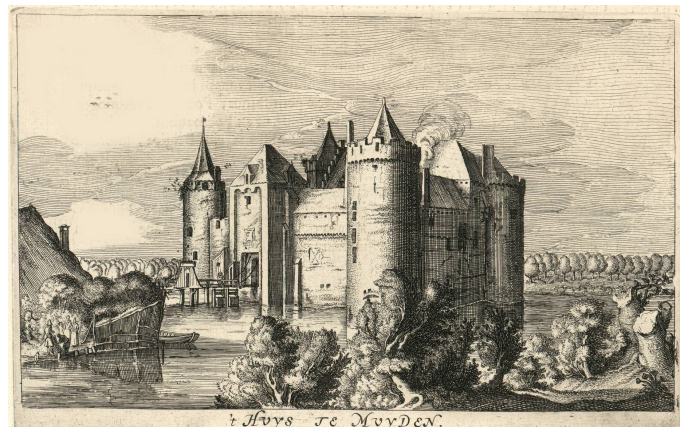
ELCK ZIJN WAEROM

(MOTTO VAN MARIA TESSELSCHADE)

In het Stedelijk Museum Alkmaar is tot 29 oktober een kleine maar bijzondere tentoonstelling te zien van artifacten die door de Archeologische Dienst in de beerput van een oud pand zijn gevonden, waaronder scherven van gegraveerd glaswerk, het geheel aangevuld met bruiklenen van het Rijksmuseum. Het brengt een kleurrijke en ook romantische periode uit de Gouden Eeuw in herinnering.

In de Nieuwjaarsnacht van 2015 verwoeste een fel uitslaande brand een aantal historische panden in de Alkmaarse Langestraat. Tegenwoordig is dat een belangrijke winkelstraat maar in de 17e eeuw woonden hier de notabelen van de stad, waaronder de vroegere officier van de Admiraliteit van het Noorderkwartier, Allart Jansz. Crombalch. Diens naam heeft voor ons geen betekenis meer in tegenstelling tot die van zijn vrouw Marritgen (Maria), dochter van de Amsterdamse

graanhandelaar en scheeps-assuradeur Roemer Visscher. Deze was tevens dichter en lid van de rederijderskamer *De Eglantier* waardoor zijn woonhuis nabij de Schreierstoren een literair trefpunt werd waar grootheden als P.C.Hooft, Brederode, Constantijn Huygens en Vondel te gast waren. Maria Roemer Visscher (1594-1649), beter bekend onder haar tweede naam Tesselschade, door haar vader aan haar doopnaam toegevoegd na een scheepsramp voor het Waddeneiland, kreeg een veelzijdige opvoeding. Ze was bijzonder bekoorlijk, kon prachtig zingen, sprak Frans, Italiaans en Latijn en kon musiceren, schilderen, dichten en .. glas graveren. In dat laatste was trouwens ook haar oudere zuster Anna zeer bedreven.

Twee roemers met graving, toegeschreven aan Maria Tesselschade. Coll. Rijksmuseum. Zowel Kitty als Anna Lameris zijn betrokken geweest bij het analyseren van het 'handschrift' op deze glazen en dat op de gevonden scherven.

Links: ca. 1625-1650 met diamantgraving 'Sic Soleo Amicos'. Rechts: 1632 met tekst 'A Demain les Affaires'. (Uit Maria B. Smits-Veldt: 'Maria Tesselschade- Leven met talent en Vriendschap, 1944.)

Toen Pieter Cornelisz Hooft in 1609 benoemd werd tot drost van Muiden nodigde hij in de zomermaanden graag zijn geleerde en literaire vrienden uit om te komen logeren in zijn ambtswoning: het Muiderslot. Daar ontstond een hoogstaande vriendschap tussen Maria en vooral P.C. Hooft en Huygens. Ongetwijfeld deed zij menig dichterhart sneller kloppen en was menigeen teleurgesteld dat ze in 1623 met een zeeofficier trouwde en ook na diens dood in 1634 alle avances afsloeg. Zeker is dat zowel

Brederode vóór haar huwelijk, als Huygens na het overlijden van haar man op haar verliefd waren maar of dat voerde tot Breero's wanhopig 's nachts over straat zwalken zoals de dichter H.Marsman in zijn gedicht uit 1938 beschrijft is zeer de vraag. De mythen zijn in de loop de tijd met veel zaken op de loop gegaan. Zo is er geen bewijs dat hij de losbol, schuinmarcheerder en hoerenloper was die A.M.de Jong in zijn beschrijving (uit 1947) van diens leven voor ons neerzet maar natuurlijk was zijn romantisch dichtershart snel ontvlambaar. Ook waren er vóór 1630 geen groepsbijeenkomsten op het Muiderslot. Wat in de 19e eeuw beschreven werd als de

**'s Nachts rusten meest de dieren
Ook mensen goed en kwaad
En mijn lief goedertieren
Is in een stille staat;
Maar ik moet eenzaam zwieren
En kruisen hier de straat**

G.A.Brederode

Drie 19e eeuwse geromantiseerde voorstellingen van wat 'De Muiderkring' is gaan heten. Van boven naar beneden: Jan Adam Kruseman (1852) Coll. Rijksmuseum; De Muiderkring. Uit: P.J. Andriessen, De Muiderkring of Vijftien jaren van den bloeitijd onzer letterkunde, 1623-1637 (1868); De bekende schoolplaat van J.H.Isings (1884-1977)

'Muiderkring' waren geen geregelde soort van Rotary-achtige bijeenkomsten om de Renaissance kunst te propagieren. Het ging om bezoeken van een losse groep dichters, musici en geleerden maar dat weerhield 19e eeuwse kunstenaars er niet van om de gehele toenmalige literaire elite bij elkaar af te beelden. Ook de schoolplaat van Johan Herman Isings (1884-1977) droeg er toe bij dat van jongs af aan dat beeld bij je postvatte.

Van Maria Tesselschade zelf is geen afbeelding bewaard gebleven, in tegenstelling tot die van haar vrienden. Voor de in 1938 uitgegeven postzegel baseerde men zich op een niet authentieke afbeelding. Door haar geschriften en haar zelfstandige houding was zij echter al in de 17e eeuw legendarisch. Ze is de literatuurgeschiedenis ingegaan als Tesselschade – zonder achternaam. Er zijn in veel steden straten naar haar genoemd en de feministes van het eerste uur kozen haar naam voor een vereniging om zelfstandige vrouwen te steunen: *'Tesselschade-arbeid adelt'*. Een tweetal roemers worden aan haar toegeschreven, beide in de collectie van het Rijksmuseum. We weten dat Hooft haar op 2 november 1632 vroeg om enkele roemers te graveren met Franse en Latijnse teksten. Zijn glas met de tekst *'A Demain Les Affairs'* was gebroken en hij vroeg om een vervanging. De in Alkmaar gevonden glasfragmenten zijn daarom van groot historisch belang. Meer nog: ze brengen de herinnering aan een bijzondere vrouw uit de Nederlandse geschiedenis tot leven en met haar die aan de literaire beroemdheden uit de Gouden Eeuw. Het heeft mij er in ieder geval toe gebracht opnieuw aangename uren door te brengen met oude vrienden uit mijn boekenkast die ik te lang verwaarloosd had...

Johan Soetens

**Vaart wel, vaart wel Juffrouwe
Ik dool op 't Land bij 't hooge Huis te Muien;
Mijn liefde zal niet verkouwen
Kunt gij niet rusten
Zo denk onder uw Lusten
Op Gerbrande..**

HET NEDERLANDS PARFUMFLESSEN MUSEUM

HEEFT HELAAS DE DEUREN GESLOTEN

Johan Soetens

Een paar jaar geleden waren de leden van 'De Oude Flesch' er nog te gast tijdens een excursie in juni. Sinds 27 mei is het museum gesloten. Het bericht kwam nét te laat om nog in ons vorige nummer te worden vermeld.

Carina van Zoonen-Twint, gepassioneerd liefhebber en verzamelaar van alles wat met parfum te maken heeft moet wegens ernstige rugproblemen en gebrek aan een opvolger helaas afstand doen van haar grote hobby.

In 1989 begon zij met haar museum in een van de bedrijfsruimten van haar echtgenoot maar in 1994 deed zich de kans voor het vroegere, uit 1599 stammende raadhuis van Winkel te kopen. In dit prachtige gebouwtje, gelegen in de landelijke streek tussen Hoorn en Den Helder, waar Holland er nog uit ziet zoals buitenlandse toeristen zich dat voorstellen, groeide een collectie van meer dan 7.000 parfumflessen waaronder die van de beroemde Art Deco ontwerpers Lalique en Viard. Tijdens mijn foto-

bezoeken daar toonde ze me met

trots iconische flacons zoals Lalique's 'Dans la Nuit' voor Worth uit 1920 en 'Bouquet de Faun' voor Guerlain uit 1935.

Jaarlijks wisten meer dan 10.000 bezoekers de weg naar Winkel te vinden, waar ze door Carina onthaald werden op uiteenzettingen over de geschiedenis van parfum en vooral over de toepassing er van. Menig vrouwelijke bezoeker heeft daar het parfum gevonden dat bij haar persoonlijkheid paste, of heeft de bevestiging gekregen van haar reeds gemaakte keuze. Daarnaast konden de bezoekers zich vergapen aan de vele attributen die met het maken van parfum te maken hebben zoals distilleerketels, bewaarketels voor het rijpen van geuren en zelfs een compleet reukorgel.

In 2002 werd Carina van Zoonen benaderd door de Franse firma Coty voor overdracht van het resterende historisch materiaal van de vroegere firma Boldoot dat stond opgeslagen in een aantal containers in Haarlem. Meer dan een jaar spendeerde zij aan het uitzoeken en sorteren van de vele flacons, affiches, brieven en catalogi hetgeen voerde tot een speciale Boldoot tentoonstelling in 2004 die een record aantal bezoekers trok.

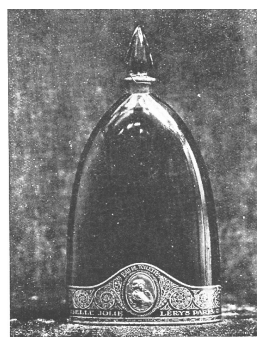
In 2010 reed ik er een tijd lang wekelijks heen om, met behulp van Wim Berg, foto's van deze Boldoot collectie te nemen, hetgeen resulteerde in een 14 pagina's lang artikel in ons kwartaalblad. (DOF 121).

Daar vond ik ook de oplossing van een raadsel dat me lange tijd heeft bezig gehouden: de herkomst van een parfumflesje dat Karel Wasch in zijn boekje 'Glas en Kristal' uit 1924 afbeeldde als een van de weinige flessen die tot dan door kunstenaars waren ontworpen. Het betrof Frits van Alphen maar het flesje kon nooit in Leerdam gemaakt zijn. Het bleek een 'Lerys' flacon van de door Boldoot streng geheim gehouden Franse onderneming. Geen Franse vrouw van stand zou immers een parfum kopen van een Hollandse firma die ook nog hoedenlak en vernis maakte!

Inmiddels is de Boldoot collectie overgedragen aan de nazaten van de vroegere directie en een aantal grote stukken zijn overgebracht naar Frankrijk waar inmiddels ook een veertig stuks van de meest waardevolle voorwerpen zijn geveild.

Ik hoop stilletjes dat Carina in de nabije toekomst wil doen wat ik haar al eerder gevraagd heb, maar waar zij begrijpelijkerwijs nooit tijd voor gehad heeft, n.l. haar grote kennis omtrent en liefde voor parfum aan het papier toe te vertrouwen in de vorm van een aantal artikelen voor ons blad. Ook zonder dat zijn we haar erkentelijkheid verschuldigd voor wat zij heeft bijgedragen aan het bewaren van het erfgoed in deze sector.

Zij heeft velen daarmee vreugde gebracht.

32. FRITS VAN ALPHEN. PARFUMFLESCHJE.

Ter nagedachtenis

Hero Jan Hooghoudt

Links: Als gastheer.

Rechts: Deelnemer aan een vergadering, 2013.

Peter Vermeulen

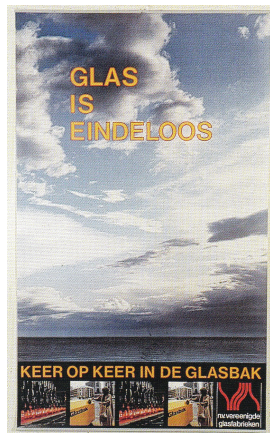
Soms ontmoet je iemand, waarvan je onmiddellijk aanvoelt: dit is een fijn mens, die wil ik beslist beter leren kennen! Zo ook ons toenmalige nieuwe lid nr. 92. Hij stelde zich voor als Hero Jan Hooghoudt, waarop iedereen prompt zei 'Van die distilleerderij uit Groningen?', want zo bekend was Hooghoudt inmiddels wel. Je verwachtte dan een wat strenge captain of industry, zeker als die nog uit het Hoge Noorden kwam ook. Nou, dat klopte dus niet. Hero Jan bleek een uiterst vriendelijke en charmante man, die al spoedig niet meer bij de vereniging weg te denken was. Hij was een bijzonder actief lid, die als het maar enigszins mogelijk was, alle bijeenkomsten bijwoonde. Niet alleen was hij

een trouw bezoeker, ook nodigde hij diverse malen onze vereniging uit een bijeenkomst bij zijn bedrijf te houden (3x in Groningen en 1x in Amsterdam). Die bijeenkomsten waren altijd goed verzorgd en erg aangenaam. Hero Jan hield dan een bijzonder verhaal (lezing klinkt zo duur) met name over zijn geliefde verzameling glazen.

Als veilingmeester had ik een nauwe band met Hero Jan. Toen hij nog al zijn vervoer zelf per auto deed, kon ik altijd rekenen op een royale inbreng aan kavels van hem. 'Je kijkt zelf maar, als je van de prijs wilt afwijken'. Nooit mopperde hij over tegenvallende verkoopresultaten. Later toen autorijden een probleem werd, kwam hij per openbaar vervoer. 'Jammer, Peter, maar ik ben met de trein. Ik kan helaas niets kopen vandaag.' De werkelijkheid was anders: alleen al om de clubkas te spekken, bood hij op diverse kavels! Het probleem was dan: hoe kreeg hij het spul thuis? Meestal kreeg Hero Jan dan wel een lift naar het nabijgelegen station of naar een station verder in de richting Groningen. Node nemen wij afscheid van Hero Jan: een fijn mens en een bijzonder lid.

Cees Schillemans

Op 20 juni j.l. overleed een van onze leden die we niet zozeer een 'flessenman' maar wel een gepassioneerd 'glasman' konden noemen.

Na een tekenopleiding en een studie grafische vormgeving kwam hij in 1955 in dienst bij de Vereenigde Glasfabrieken in Leerdam waar hij rechtstreeks werkte onder A.D.Copier.

In 1958 hielp hij Bert Haanstra de lampen vasthouden bij het maken van de film GLAS en in datzelfde jaar verzorgde hij op spectaculaire wijze de vitrines en de verlichting in de Leerdam stand op de Wereldtentoonstelling in Brussel. Van hem is de uitdrukking 'Er is glas uit Leerdam maar dat is nog geen **Leerdam Glas!**'

Inmiddels studeerde hij binnenhuisarchitectuur aan de Academie in Utrecht hetgeen hem goed van pas kwam toen ik hem, na mijn benoeming in Schiedam, meer en meer bij de promotie voor het verpakkingsglas kon betrekken.

Zijn ontwerpen voor de bedrijfsstand op de tweejaarlijkse 'Macropack' verpakkingbeurs in Utrecht waren heel bijzonder. In een jaar dat er geen geld was bouwde hij er één van simpele groen geschilderde houten kratten. De reclameposters en advertenties die we maakten hingen zelfs

vergroot aan de buitenmuren van de fabriek.

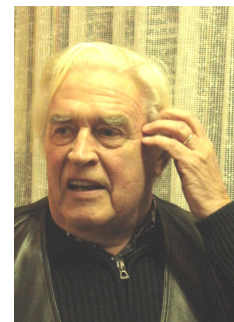
Inmiddels volgde hij een studie in vrije schilderkunst aan de Nieuwe Academie in Utrecht en bij het beëindigen daarvan, in 1985, opende hij in Leerdam zijn eigen 'Petite Galerie' waar hij zelf zijn vaak prachtige, verstilde aquarellen ten toon stelde maar ook andere kunstenaars daartoe de gelegenheid bood. Onze gesprekken daar voerden tot een bijzondere en hechte vriendschap. Veel van zijn aquarellen versieren de muren van ons huis.

Na zijn pensionering bleef hij actief, adviseerde bij de inrichting en decoratie van het Likeur- en Frisdrankmuseum in Hilvarenbeek en maakte de eerste ontwerpen voor het Bezoekerscentrum in Schiedam. Deze beide inrichtingen bestaan inmiddels niet meer maar blijvend zijn mijn dankbare herinnering aan een bijzonder mens en goede vriend. Ik zal hem missen.

Cees Schillemans;

Regenvlagen langs een kaap in Bretagne.

Johan Soetens

EN DAN DIT NOG...

Eerbetoen aan een iconisch product

Sinds 19 juni brengt PostNL een postzegelvel uit over tien typisch Nederlandse lekkernijen. Deze zijn in naam gekoppeld aan een streek of stad. De meeste van de afgebeelde etenswaren zijn ook buiten de oorspronkelijke streek te koop. Veel lekkernijen zijn een landelijk begrip en hebben een groot aantal liefhebbers. Eén daarvan is de 'Amsterdamse ui' zoals die geproduceerd wordt door de Amsterdamse inleggerij Kesbeeke, verpakt in een karakteristieke pot, zoals die te vinden is in de meeste supermarkten.

In het artikel 'Zuur Verdient' in blad 146 schreven we al over de geschiedenis van de Joodse inleggerijen zoals die in de eerste decennia na de oorlog nog in Amsterdam te vinden waren. Kesbeeke, voortgekomen uit de inleggerij Fransman uit de Nieuwe Uilenburgerstraat is het enige bedrijf dat die traditie voortzet en met groot succes zoals blijkt.

Zouden ze bij PostNL ons blad gelezen hebben?

Wij waren er bij !

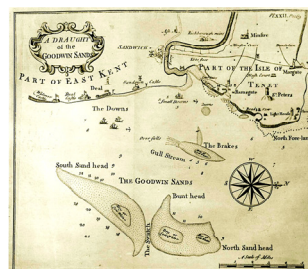

Het was erg warm weer op 10 en 11 juni j.l. tijdens het Jenever festival in Schiedam. De kerk was vol, het terras op het nieuwe plankier in de gerestaureerde gracht was ook vol en ook het nieuwe terras achter het Jenevermuseum was geen vrije stoel meer te vinden. In het proeflokaal van het museum was het echter minder druk als bij ons aan de kraam. Onze kraam was geplaatst op de vismarkt dat ligt tegenover het museum en in de looprichting van de nieuwe museummolen de Walvisch die na de verbouwing een vast deel wordt van het museum. Helaas voor ons zat de loop naar de molen er dit jaar nog niet in. Bij de vismarkt was wel de opstap plaats voor de fluisterboot die voor een regelmatige aanvoer van publiek zorgde. Naast onze kraam was er de dubbele kraam van het museum zelf die items te koop had ter ondersteuning van de verbouwing van de molen en er was een dubbele kraam van een verzamelaar. De verkoop was dus niet geweldig maar wij waren er wel bij, het publiek in Schiedam heeft

kunnen zien dat de verzamelaarsvereniging 'De Oude Flesch' er nog steeds is. Uit diverse gesprekken bleek dat men dacht of had vernomen dat dat niet zo was. Dat de andere ochtend opnieuw moest worden opgebouwd was niet zo'n probleem. In de avond ben ik natuurlijk ook bij het 'Borrelmuseum' geweest van ons medelid Rob Klaarwater. Bij zijn buurman de boekhandel kon ik de andere dag gelijk een aantal bladen bezorgen voor de verkoop. Helaas was het de tweede dag nog warmer dan de eerste. Het Jeneverfestival was erg gezellig: toch veel mensen gesproken en helaas weinig verkocht maar we waren er wel bij.

Opnieuw een verhaal over de Goodwin Sands

Reeds eerder (DOF 127 en 133) berichtten we over deze verradelijke zandbanken voor de kust van het graafschap Kent. Bij laag tij steken ze deels boven het wateroppervlak uit maar bij vloed vormen deze steeds van vorm wisselende barrières van oudsher een groot gevaar voor de scheepvaart hoewel de zee tussen de Goodwin Sands en de kust, bekend als 'De Downs' geacht werd een veilige ankerplek te zijn. Niettemin zijn daar in de tijd van de zeilvaart honderden schepen verloren gegaan. En dat niet alleen. In oktober 1923 was Iwan Smirnoff, een van de legendarisch geworden piloten van de nog jonge KLM, met drie passagiers in zwaar weer op weg naar Londen in een éénmotorig vliegtuigje, een Fokker F.III. Tien kilometer vóór de Engelse kust viel de motor uit maar gelukkig was het eb en in

glijvlucht wist hij een noodlanding op één van de zandbanken te maken. Passerende schepen reageerden niet op zijn noodsignalen, de vloed kwam op in alle hevigheid en zij zouden jammerlijk verdonken zijn als niet een klein stoombootje was langs gekomen en hen met een lange lijn door de branding aan boord had getrokken. Zo goed kwamen in 1740 de opvarenden van het VOC schip *De Rooswijk*, op weg naar Batavia, er niet van af. In zeer slecht weer liep het schip er vast en werd door water en verradelijk zand verzwoegen, waarbij alle 250 opvarenden omkwamen. Tien jaar

geleden werd het wrak ontdekt, tien kilometer uit de kust en op 20 meter diepte. Deze zomer loopt een grote bergingsoperatie waarbij Nederlandse en Engelse duikers betrokken zijn. De Nederlandse regering heeft er 2 miljoen Euro voor vrijgemaakt. Ze krijgt daar wel iets voor terug: er zijn enkele kisten met zilveren staven geborgen. Voor ons zijn vooral de opgedoken flessen van belang. Die zullen we middels tentoonstellingen of veilingen nog wel te zien krijgen maar voorlopig worden alle voorwerpen opgeslagen in de haven van het nabijgelegen Ramsgate.

VINKOVA

EINDELOOS IN FLESSEN EN POTTEN

0031 356949324 | www.vinkova.com

Stedekestraat 48 NL-5041 DN Tilburg

Tel: +0031 (0)13-5425440

Fax: +0031 (0)13- 53546

Europa's Grootste Vintage Evenement

VERZAMELAARS
JAARBEURS

11 & 12 november 2017
Jaarbeurs | Utrecht

incl. Mega Platen & CD Beurs
voorverkoop & info:
verzamelajaarbeurs.nl

FRIDES LAMÉRIS GLAS- EN ANTIEKHANDEL
www.frideslameris.nl

ZATERDAG 30 SEPTEMBER
T/M
ZATERDAG 7 OKTOBER

TENTOONSTELLING
MET NIEUWE AANWINSTEN

EN

PUR SANG,

Drie gesignde en ongedocumenteerde
glazen van de hand van Jacob Sang, de
beroemde radgraveur uit de Amsterdamse
Hartenstraat (circa 1720-1786)

LEZING DOOR
ANNA LAMERIS
30 SEPTEMBER

EN

1 OKTOBER
OM 12:00 UUR

**ART & ANTIQUES
WEEKEND**
IN THE
**ART & ANTIQUES
DISTRICT**
30 SEPTEMBER - OCTOBER 1
SPIEGELKWARTIER AMSTERDAM

Gelegenheidsglas om mee te drinken op 'DE NEGOTIE TE WATER EN TE LAND', gesignd door Jacob Sang
'Jacob Sang, inv= et Fec= Amsterdam, 1759'. Op de kelk een radgravure van een aangemeerd VOC-schip dat
gelost wordt en een waag met het wapen van Amsterdam. Nederlands of Engels loodglas 1759.